

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Pedagogická fakulta

Usta ad Albim BOHEMICA

VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ
V ÚSTECKÉM REGIONU

rok 2008

ročník VIII, číslo 1

ISSN 1802-825X

Úvodem	3
Péče o historickou paměť	4
<i>Autor: Jan Cholínský</i>	
Rytíř mužné postavy	10
<i>Autor: Jan Horálek</i>	
Pandora všední, ještě nezevšednělá	16
<i>Autor: Kateřina Tošková</i>	
Historie a současnost časopisu H_aluze	18
<i>Autor: Tomáš Suk</i>	
Za češtinou až na druhý konec světa	22
<i>Autor: Jiří Hasil</i>	
Somatická frazeologie v slovensko-českých vztazích	27
<i>Autor: Dana Baláková (FF KU Ružomberok)</i>	
Zvuková interferencia – Nedostatočná diferencovanosť foném	39
<i>Autor: Zdena Kráľová (Katedra anglického jazyka a literatury Fakulta prírodných vied Žilinská univerzita v Žilina)</i>	
Литературоцентризм – новий коннотат русської матрици	49
<i>Autor: И. В. Калига</i>	
Zamyšlení nad publikací Lingvistika třetího tisíciletí	56
<i>Autor: Zdeňka Trösterová</i>	
Písemné zkoušky z cizího jazyka a Společný evropský referenční rámec	60
<i>Autor: Zdeňka Trösterová</i>	
Modelování a výuka cizího jazyka (na materiálu češtiny)	64
<i>Autor: Marie Hádková</i>	
Slovník koreňových morfém slovenčiny	71
<i>Autor: Patrik Mitter</i>	
Teoretické přístupy k osvojování gramatiky	80
<i>Autor: Radomila Kotková</i>	
Sociokulturní kompetence ve výuce cizího jazyka a SERR	83
<i>Autor: Radomila Kotková</i>	
Jezuita Jan Kořínek a Staré paměti kutnohorské	86
<i>Autor: Ivo Harák</i>	

Úvodem

Nová Usta ad Albim spatřuje sice světlo světa až po roce, bude ovšem záhy následována svými sestřičkami: číslem 2/2008 věnovaným didaktice mateřského jazyka a číslem 3/2008 sbírajícím příspěvky z říjnové studentské vědecké konference. Aby si nedočkaví čtenáři mohli ukrátit (beztak dosti dlouhý) čas čekání, nabízíme jim zajímavou a hodnotnou krmi už nyní:

totiž například reakci konzervativního historika Jana Cholínského na reflexi českého komunistického režimu 1948 - 1989 českou historiografií, jež je následována osobní vzpomínkou Jana Horálka na jednu z obětí tohoto režimu, spisovatele Karla Pecku (jehož výročí jsme si nedávno připomněli). Literární část uzavírají profily dvou časopisů s naší katedrou (bohemistiky na PdF UJEP v Ústí nad Labem) svázaných: revui Pandora včera, dnes a zítra představuje Kateřina Tošková, minulost, současnost a budoucnost studentské H_aluze hledá a vidí Tomáš Suk. Část jazyková je tentokráte (až na výjimky: vedoucí katedry M. Hádková se věnuje teorii her v lingvodidaktice; ani ta však neopomíjí cizí zdroje a zkušenosti) orientována především na zahraničí: J. Hasil referuje o Mezinárodní konferenci Studia českého a slovenského jazyka ve východní Asii (kterážto proběhla v Jižní Koreji), D. Baláková (z FF KU v Ružomberoku) somatické frazeologii v česko - slovenských vztazích, Z. Králová (z FPF Žilinské univerzity) zvukové interferenci a I. Kalita knize ruského literárního vědce J. Sipka V poiskach istinnogo smysla (Hledání skutečného smyslu). Následuje recenzní rubrika, v níž se usilujeme povšimnouti si těch knižních titulů a počinů (z primární i sekundární literatury), které obecně pokládáme za významné a nepřehlédnutelné.

Všem našim kolegům a příznivcům přejeme příjemné čtení!

Vaše redakce (harak@post.cz)

Péče o historickou paměť

Autor: Jan Cholínský

Politický režim v Československu 1948 až 1989 byl permanentní kulturní revolucí podle ideologie marxismu-leninismu a sovětského vzoru. Jeho základními znaky byly: podřízenost cizí státní moci; politická diktatura privilegované skupiny komunistických funkcionářů; teror vůči občanům a popření jejich přirozených práv; ideologizace veřejného a soukromého života cenzurou, propagandou a intervencemi; hospodářský centralismus a zestátnění průmyslu, zemědělství, živností i služeb. Výjimkou bylo jen krátké období v roce 1968, kdy došlo k dočasným pokusům o reformu některých dílčích oblastí, nikoli však režimu samotného. Za 41 let komunismus zničil nebo poškodil statisíce lidských životů, rozvrátil společenské vztahy a zdevastoval životní prostředí. Odpovědná péče o naši historickou paměť musí vycházet z této skutečnosti.

Důsledkem nezdravě sametového přístupu ke stíhání komunistických zločinců je dnes rétorika českých levicových politických stran usilující o zpochybnění podstaty komunistického režimu a zamlžující historická fakta. Výstižným příkladem pak je argumentace, kterou formuloval bývalý komunist a současný poslanec za ČSSD Zdeněk Jičínský v podnětu pro Ústavní soud ČR z října 2007, vyzývající ke zrušení zákona o zřízení Ústavu pro studium totalitních režimů. Tento podnět, k němuž se připojilo 56 dalších poslanců a z něhož vyplývá i snaha o relativizaci zákona o protiprávnosti komunistického režimu, byl mimo jiné odůvodněn tím, že totalitou nelze nazvat celé komunistické období, že v komunismu docházelo také k prospěšným opatřením a že jediný oficiální výklad dějin je nepřípustný. Je potěšující, že ústavní soud se s Jičínským neztotožnil.

Stejně destruktivně jako v Československu působil komunistický režim podpíraný deviantní marxisticko-leninskou ideologií v ostatních porobených státech. Vně sovětského soustátí šířily komunisté zlo lživým rozrušováním občanské soudržnosti na Západě, rozdmýcháváním občanských válek v rozvojových zemích a podporou mezinárodního terorismu. Mýtus o ušlechtilé podstatě sovětského komunismu vyvrátil americký historik Richard Pipes v knize Dějiny ruské revoluce. O tom, jak Sovětský svaz ohrožoval Spojené státy a svět vypověděli například někdejší americký komunist Whittaker Chambers v knize Svědek nebo někdejší sovětský

zpravodajec Vasilij Mitrochin s britským historikem Christopherem Andrewsem v knize Neznámé špionážní operace KGB: Mitrochinův archiv. Otřesné zločiny komunistů v Sovětském svazu a dalších státech zdokumentovali francouzští historikové, Stéphane Courtois a spol., v knize Černá kniha komunismu.

Přes nezpochybnitelné důkazy o zvrácenosti praktické vlády komunistů prezentují dosud někteří západní intelektuálové totalitní Východ s demokratickým Západem jako morálně rovnocenné nebo dokonce hovoří o nadřazenosti Sovětského svazu. Namísto společné radosti z vítězství ve studené válce se projevila nesourodost západní společnosti plynoucí z rozdílů ve vnímání etických principů a v přijatých systémech hodnot. Komunismem zdiskreditované pseudopokrokové rovnostářské vize a praktiky sociálního inženýrství nebyly označeny za prapříčiny zla, ale ještě před pádem sovětského východního impéria byly oživeny západní liberálně levicovou intelektuální „lobby“. Smíšením s hodnotovým relativismem a individuální svobodou bez hranic byly transformovány do ideologických schémat multikulturalismu a genderismu, sjednocených pod ochranou militantní „etikety“ tzv. politické korektnosti.

Z postkomunistických států by tedy nyní měly zaznít varovné hlasy, upozorňující na paralely mezi komunistickou ideologií a slepými uličkami současnosti. Také česká společnost může pomoci západní kultuře, k níž se hlásí a k níž náleží, pojmout trpkou totalitní zkušenost. Mimochodem společně s dalšími osvobozenými státy vděčí Západu za to, že i přes mnohá selhání tvořil protiváhu ke komunistickému totalitarismu a přispěl k jeho pádu. Abychom mohli vyvozovat poučení, musíme se ovšem nejprve starat o zachování historické paměti. Péče o ni je úkolem historiků, žurnalistů, umělců, pedagogů a umělců, kteří se o to také více i méně úspěšně snaží. Podívejme se tedy zběžně na to, jak vypadá reflexe komunistického období v české historiografii dvacet let „poté“.

Centrem bádání o historii komunistického období je od počátku devadesátých let minulého století Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, který dnes zaměstnává 51 výzkumných pracovníků. Ústav zřídil a provozuje veřejnou knihovnu, pořádá akce pro odbornou i laickou veřejnost, spolupracuje s vysokými školami, vydává odborné publikace a od roku 1993 čtvrtletník Soudobé dějiny. U příležitosti šedesátého výročí nástupu komunismu uspořádal pro odbornou i laickou veřejnost široce pojatou konferenci Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny

společnosti. Historik Jiří Kocian, který byl garantem konference, závěrem konstatoval, že do budoucna je třeba více se zaměřit například na výzkum vztahů mezi sovětským a českým mocenským aparátem nebo na citlivější přístup k prezentování postojů politicky pasivních občanů nazývaných nelichotivě tzv. šedou zónou.

Přestože jsou aktivity Ústavu rozsáhlé, je možné poukázat na to, že dosud tato instituce nevydala souhrnnou práci o komunistickém období v Československu, která by mohla posloužit jako literatura pro učitele základních a středních škol. Oproti tomu je ve výčtu vydaných publikací patrná preference snah prezentovat výzkum dílčích témat, omezených ještě na krátké časové úseky. Spíše výjimkou tak je publikace Soudní perzekuce politické povahy v Československu v letech 1948–1989 autorského kolektivu Koudelka–Kaplan–Gebauer–Vyhnálek, která si v názvu vytkla cíl vypovídat o vymezené problematice komplexně. Dalším nedostatkem pak je nulové nebo nedostatečné zpracování důležitých problémových okruhů jako jsou (vedle těch, které zmínil Kocian): příčiny komunistického vítězství, protikomunistický odboj, pasivní rezistence občanů, odbojová a politická činnost exilu, ekonomika a životní úroveň.

Některé z těchto námětů jistě neujdou pozornosti nově zřízeného Ústavu pro studium totalitních režimů, který zahájil svoji činnost v únoru 2008. Ač se nabízí přirovnání o dvou (či třech) štikách v jednom rybníku, prozatím můžeme jeho vznik jen uvítat. Začal vydávat časopis Paměť a dějiny, na webových stránkách zpřístupňuje rozsáhlou dokumentaci, zajišťuje přednášky na vysokých školách, plánuje přípravu seminářů pro středoškolské učitele dějepisu a pořádá semináře pro veřejnost (Kolektivizace venkova, Evidence svazků StB, Prevetivní metody StB a Osudy podle § 105 – spolupráce se západními tajnými službami). Navazuje tak na publicistickou činnost Úřadu pro vyšetřování zločinů komunismu prezentovanou od roku 1994 ve sborníku Securitas Imperii (dosud 14 čísel) a v edičních řadách Sešity a Svědectví. Také Úřad nabízí přednášky svých pracovníků, například Akce Kameny a přechody hranic, Babice, Československý uran 1945–1989, Kauza vyšetřovatelů z Uherského Hradiště v padesátých letech, Případ Čihošť, Tábory nucené práce zřízené dle zák. 247/48 Sb.

Nedocenitelná je historiografická práce některých badatelů stojících mimo státem zřizované instituce. Historik Vladimír Bystrov je autorem monografií Únosy

československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945-1955 a Osud generála o jednom z nejvyšších velitelů československé prvorepublikové armády Sergeji Vojciechovském, který byl po druhé světové válce odvečen tajnou policií NKVD do Sovětského svazu. V knize Průvodce říší zla píše encyklopedickou formou o sovětských koncentračních táborech, včetně těch, v nichž skončili Vojcechovský a další českoslovenští občané. Ředitel knihovny Libri prohibiti Jiří Gruntorád vedl kolektivy, které zpracovaly grandiózní díla Katalog knih českého exilu 1948-1994, Exilová periodika, katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945 a Informace o Chartě - článková bibliografie. V současné době připravuje ještě vydání bibliografie týkající se činnosti VONS (Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných). Historik Václav Vaško je autorem knihy Neumlčená s výmluvným podtitulem Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce a jejího prozatím dvoudílného rozšířeného zpracování pod názvem Dům na skále.

Historik Josef Kalvoda prezentoval v trilogii Z bojů o zítřek politické spory mezi československými exulanty, které spočívaly v rozdílném hodnocení politiky prezidenta Beneše, legitimacy poválečné Národní fronty, problematiky slovenské svrchovanosti a práv sudetských Němců a uznání Rady svobodného Československa jako zastřešující politické exilové organizace. V druhém a třetím díle trilogie vylíčil také působení agenta komunistické StB Vlastislava Chalupy mezi exulanty. Další Kalvodova kniha Role Československa v sovětské strategii shrnuje jeho rozsáhlý výzkum, zahrnující i práci s tajnými materiály ministerstva zahraničí Spojených států, a dokumentuje podíl prezidenta Beneše a jeho spolupracovníků na vítězství komunistů v Československu. Kalvodovo výjimečné dílo je prezentováno na www.sweb.cz/nakl-dilo/kalvoda.

Mezinárodní politikou v průběhu studené války mezi Východem a Západem se zasvěceně zabývá historik Karel Durman v knize Popely ještě žhavé, na jejíž druhý díl čtenáři dosud netrpělivě čekají. Této tematice se rovněž věnují knihy historiků Petra Luňáka (Západ, USA a Západní Evropa ve studené válce, Plánování nemyslitelného-Československé válečné plány 1950–1990) a Josefa Kalvody (Studená válka 1946–1989, svoboda znamená zodpovědnost) a přispělo k ní i sdružení Občanský institut vydáním útlých, ale mimořádně přínosných brožur Dvacet čtyři lží o studené válce s textem Gabriela Schoenfelda a Konec říše zla, která

obsahuje text Rogera W. Robinsona Rozhodnutí, která zpečetila osud Sovětského svazu a dokumenty vlády Spojených států. Schoenfeld poukazuje na lupy v monumentálním seriálu americké CNN Studená válka a stejnojmenné průvodní knize amerického historika Johna L. Gaddise. Schoenfeld kritizuje extrémní toleranci autorů vůči podstatě a praxi sovětského totalitarismu a absurdní znevažování politiky amerického prezidenta Ronalda Reagana. Vzhledem k tomu, že seriál i kniha již byly v ČR prezentovány a že čeští žurnalisté jsou náchylní při zmínkách o studené válce srovnávat vražedný komunistický teror s činností amerického senátora McCarthyho, zřejmě netuší, že mezi jeho know haw nepatřilo mučení, věznění a vraždění, se jedná o mimořádně užitečný počin.

Komunistický převrat v Československu v únoru 1948 popisuje kniha Pět kapitol o únoru náležící mezi nejpřínosnější práce historika Karla Kaplana, který je, na rozdíl od těch výše uvedených, autorem "institucionálním". Tento "procitnuvší" komunista se v devadesátých letech stal jedním z nejprominentnějších a souběžně také nejpłodnějších historiků pod křídly výše zmíněného Ústavu pro soudobé dějiny. V padesátých letech působil jako komunistický kádr, v roce 1968 byl jako historik členem komise zkoumající politické procesy padesátých let a v sedmdesátých letech se vystěhoval na Západ. Po pádu komunismu se vrátil do vlasti, kde prezentuje své, v praxi i teorii nabyté, poznatky o komunistickém systému. Kaplanovy práce jsou přes dílčí nedostatky pro historiografii velmi přínosné. Jeho náhled na hlavní příčinu komunistického vítězství v Československu, za níž považuje poválečnou mezinárodně-politickou konstelaci, je však jen historiografickým klišé.

Nejnovějším příspěvkem k tematice komunistického převratu je kniha historika Václava Vebera Osudové únorové dny 1948, která zdařile shrnuje okolnosti, které těmto dnům předcházely a které je provázely. K pochopení dané problematiky v souvislostech Veber přínosně předkládá to, co je sice již dávno známo, ale dosud nebylo dostatečně zdokumentováno (role Sovětského svazu, dlouhodobé plány komunistů na uchopení moci a jeho násilné aspekty), zároveň však rozvíjí i vžitá klišé („osud“ Československa byl předurčen celoevropským vývojem a středoevropskými specifiky), aniž by se pokusil o aktuálnější seriózní analýzu. Důsledkem února 1948 byla mimo jiné systematická likvidace selského a živnostenského stavu, o čemž vypovídají další dvě nové knihy Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy od Karla Jecha a České živnostnictvo od Pavla Marka.

Autentické svědectví o tom, jak komunistický režim „legitimizoval“ svoji moc, podávají oběti bezpráví, někdejší političtí vězňové a vězenkyně. Jsou sdruženi v Konfederaci politických vězňů (KPV), která je nástupnickou organizací Klubu 231, v němž se v roce 1968 „političtí“ poprvé na krátký čas zorganizovali. Pořádají besedy pro veřejnost, komunikují s politiky, vydávají prohlášení, podporují úsilí historiků a dokumentaristů a podílejí se na vzniku pomníků a pamětních desek obětem komunismu.

Vůči rozmanitým pseudomytologiím zcela nestranné úsilí o uchování historické paměti vyvíjí nezastupitelné občanské sdružení Libri prohibiti, které provozuje celosvětově unikátní knihovnu stejného jména. Díky dlouholetému systematickému úsilí jejího ředitele Jiřího Gruntoráda, občanského aktivisty a politického vězně z osmdesátých let, jsou v knihovně shromážděny a veřejně zpřístupněny rozsáhlé fondy exilové a domácí samizdatové knižní a časopisecké produkce, jakož i hudebního samizdatu z komunistického období.

Rytíř mužné postavy

(velmi osobní vzpomínání na Karla Pecku)

Autor: Jan Horálek

Když jsem prvně dostal do ruky Peckovu knihu, bylo mi sotva tolik jako jemu, když ho zavřeli. Člověk se nemohl neztotožňovat s osudy jeho hrdinů vržených často rovnou ze školy do kriminálů, podobně jako to nešlo u postav remarqueovských vytržených ze škamen do zákopů války. I když šlo o válku v mnoha ohledech docela jinou.

Karel Pecka se narodil 6. prosince 1928 v rodině důstojníka finanční stráže. Do školy chodil v Českých Budějovicích, vychodil tam měšťanku i obchodní školu; maturoval v osmačtyřicátém, po převratu. Už jako student zkoušel psát, tehdy hlavně verše. Po maturitě se vydal do Prahy, chtěl studovat novinařinu; nevzali ho, přijal tedy úřednické místo. Názorově byl už zcela vyhraněný: četbou ho ovlivňovali Masaryk, Čapek, Tigrid; marxistické svody mu byly – na rozdíl od mnoha intelektuálně orientovaných vrstevníků – rozhodně cizí. Své politické i publicistické ambice projevil spoluprací na cyklostylované revui *Za pravdu* (pěkně o ní referovaly Lidové noviny 30. 10. t.r.). Na jaře devětačtyřicátého se rozhodl pro emigraci, jeho útěk však byl prozrazen, Pecku zatkli a odsoudili k 11 letům vězení.

Svůj trest „kroutil“ Pecka nejprve na Kladensku, většinu pak na uranu – hlavně na Jáchymovsku, konec pak na Bytízu u Příbrami. Lágry byly, jak zní klišé, jeho univerzitami. To není jen metafora – mezi politickými vězni bylo mnoho vzdělaných, z nichž mnozí měli značný vliv takříkajíc pedagogický. Jenže většinou, zvláště v nejtvrděších letech do Stalinovy smrti, nezbývalo moc času ani sil na víc než důlní otročinu, podstupování lágrové buzerace, přežívání. A mezi politickými ovšem na přežívání důstojné; boj o přežití znamenal i zápas o udržení osobní integrity a vlastního charakteru. Což pro mnohé vězně Peckova věku často znamenalo teprve osobní integrity dojit. Pecka sám musel být už v době zatčení povahově pevný; o to dřív během věznění dozrál v člověka komplexního – a v muže.

Mužnost v peckovském pojetí neznamenal jen přežít a charakterově obstát, nýbrž vydat o tom i svědectví. Postoji, jednáním, příkladem. Pro Pecku to znamenalo i závazek navíc: ve vězení dozrál také ve spisovatele – z osobních dispozic, z osobních zkušeností, ale i z osobního rozhodnutí. V lágrech začal psát povídky; i

když o většinu textů přišel a musel je později rekonstruovat, představuje soubor Na co umírají muži (vydaný až 1968) jednu z nejpůsobivějších položek jeho díla. Z lágrového prostředí vychází i román Horečka, vydaný poprvé už 1967: úžasně dynamický dvoj příběh vězňů, z nichž jeden využije náhodné příležitosti k útěku a druhý jeho útěk až po hranici sebeobětování kryje. Byl to příběh přímo předurčený k roli trháku, podruhé vyšla ještě 1969, brzy také německy. V roce 68 ji měl filmovat Karel Helge, zájem o ni měl i Zdeněk Sirový; kdyby z jejího zfilmování nebylo po srpnu 68 sešlo, jistě by se úspěšně reprízovala i dnes.

Pecku propustili na amnestii 1960, pár měsíců před vypršením jeho trestu. Toto období reflektuje silně autobiografický román Veliký slunovrat. Je to příběh velké iluze a ještě větší deziluze, zacyklený mezi odchod z jednoho lágru do druhého, mírnějšího (pétépáckého), kde tápavé hledání omezené svobody, provázené řadou karambolů zřejmě nevyhnutelných, je vlastně jen intermezem. Po Velikém slunovratu se Pecka už nechtěl k vězeňské tematice vracet. Dokládá to i poslední jeho tehdy vydaná kniha, Hra na bratrství; jde o svého druhu bilanční psychologický román, dialog před zrcadlem, připomínající podobně trýznivé hry na pravdu rozehrané v Horečce. Pecka nechtěl být českým Solženicynem, jímž byl ve druhé polovině 60. let často nazýván; a nechtěl ani nést stigma politické oběti. Už kvůli tomu, že nesnesl být srovnáván s takovými oběťmi stalinismu jako Rudolf Slánský, jejichž „nevinnost“ způsobil fakt, že je semlel systém, který sami spoluvytvářeli. Pecka to jednoznačně osvědčil v osmašedesátém, když odmítl návrh své soudní rehabilitace: prostě a tvrdě prohlásil, že byl podle zákonů stávajícího režimu odsouzen právem a že na svých postojích trvá.

S Peckou jsem se setkal díky diplomce o jeho prózách, již jsem stihl koncem sedmdesátého obhájit (jeho jméno ovšem už se v názvu objevit nemohlo). Její vedoucí Antonín Jelínek se po čase o ní zmínil Peckovi, ten o ni projevil zájem a sešel se i se mnou. Byl jsem na něj, toť se ví, náramně a uctivě zvědavý. Co upoutalo nejvíc: nejdřív živé temně hnědé oči, a ještě živější ústa. Všechno ostatní z jeho zevnějšku bylo jaksi „normální“, což neznamená všední. Spíš uměřené. Byl střední postavy a působil skoro zavalitě, i když měl postavu vysportovanou; ten dojem vznikal nejspíš tím, jak klidně se pohyboval i gestikuloval. Vždycky byl nakrátko přistřižený, oblékal se nenápadně a elegantně. Vzpomněl jsem, jak v jedné jeho knížce si muklové přes noc dávali pod matrace kalhoty, aby měli ráno při apelu

zastřížené puky. Když jsem Pecku viděl, bylo mi jasné – tihle kluci byli v srdci vojáci. Nestačili narukovat proti Hitlerovi, nemohli se zbraní bojovat proti bolševikům; o to víc se obdivovali těm, kteří za války mohli zbraň a uniformu nosit. Celý systém lágrových nástupů i všeho bachařství byl organizován pseudovojensky; oni však místo švejkování těmito maličkostmi bránili svou čest. Jako vojáci v zajateckých táborech.

Za Peckou jsem směl pak docházet na jeho „jour-fixy“ do pivnice U Pešků na Vinohradech. Jádro stálých hostů tvořili Karlové – kromě Pecky to byl historik Bartošek, literární teoretik Kostroun, básník Marysko a věčně nepřítomný, ač přechasto zmiňovaný filosof Kosík. Pobýval tam i spisovatel Vilém Hejl, bratr Zdeny Salivarové Lumír... a mezi nimi obskurní postava nasazeného udavače, bývalého kriminálního, který se svým pověřením nijak netajil a docela bodře snášel, jak si ho ostatní dobírali.

Pecka v těch letech pracoval na románu Štěpení. Šlo opět o dvojpříběh, tentokrát pojatý explicitněji než v Horečce nebo Hře na bratrství. Román má dvě dějové a časové linie – jednu nedávnou, po srpnu 1968, druhou pobělohorskou – jež se paralelně odvíjejí, potkávají a oslovují. Autor přistoupil k oné historické linii velmi zodpovědně, svědomitě studoval reálie, radil se s prof. Robertem Kalivodou, text pochválil i mediavelista Josef Macek. Pecka vždy choval k vzdělaným respekt; nebyla v tom jen úcta ke vzdělání, jež mu bylo odepřeno, nýbrž i silné vědomí vlastní ceny. Nesmírně si vážil profesora Patočky, vysoce si cenil Václava Černého – a jistě ne jen pro jeho studii Románový svět Karla Pecky v paralelách tragiky antického mýtu. Ta ovšem spatřila světlo světa později.

Štěpení vyšlo u Škvoreckých v 68 Publishers, bylo to první titul, jež tam publikoval autor žijící doma v Československu. Na otázky, zda se nebojí následků, odpovídal Pecka zcela racionálně: bylo třeba, aby to někdo zkusil, on navíc nebyl svazován odpovědností za rodinu a také už znal prostředí, jež mu hrozilo. Přitom jak vypovídá v knize rozhovorů s Janem Lukešem (Hry doopravdy), i Škvorecký počítal s tím, že Štěpení vydá pod pseudonymem, dokonce v tom smyslu vydání anoncoval. Pecka tedy byl na novou situaci ze všech nejpřípravenější – ukázalo se, že i víc než státní bezpečnost. Samozřejmě ho kvůli tomu popotahovali, po dalších vydaných knihách neméně, ale oni by mu pokoj stejně nedali.

V polovině sedmdesátých let způsobil Peckovi tvrdé zklamání Bohumil Hrabal. Ještě nedlouho před jeho sebekritikou v Tvorbě Pecka tipoval Hrabala na Nobelovu

cenu. Prý i kdyby ho režim vyobcoval ze země jako třeba Kunderu a Hrabal ztratil kontakt se svým jazykem, vyvěraly by z něj texty jak z plné cisterny ještě dvacet let. Jejich přátelský obdiv byl oboustranný; kdesi jsem četl, že v šedesátých letech Hrabal nazval Pecku korunným princem české prózy. O to tíž pak nesl Hrabalovo selhání, časem psal kriticky i o jeho textech. začal i kritičtěji pohlížet na úroveň jeho textů. Po letech, nedlouho před převratem, něco z toho zlomyslně publikoval rudý poeta Karel Sýs – jednak se mohl o Pecku otřít, jednak se mohl pochlubit, že si perestrojkově může dovolit tisknout i disidenta.

V dusivých časech před Chartou 77 Pecku nejvíc tížilo, jak se společnost poddává poměrům a vytěsňuje z paměti všechna svědectví, jež přinesl zejména konec 60. let. A tak se Pecka vrací k lágrovým zkušenostem, jakkoli toto téma už byl považoval za uzavřené. Výsledkem je jeho zřejmě nejsyntetičtější a silně autobiografická kniha Motáky nezvěstnému. Pecka je psal zhruba tři roky, převážně „v terénu“. Došly mu už úspory, také potřeboval trvalé zaměstnání kvůli policii. Nastoupil jako mnozí další disidenti u geologického průzkumu na vodních vrtech, což mělo řadu výhod. Pracovalo se ve více než týdenních turnusech, parta bydlela v maringotce, odkud se odcházelo na kontroly vrtů a měření průtoku vody, jinak byl klid. Jednak na práci, jednak od estébáků, i když si občas za Peckou vyjeli i tam. Oplátkou pak následoval vícedenní pobyt doma, čili poklid na práci i tam.

Tehdy bylo Peckovo „doma“ stále ještě v garsonce na Zahradním městě. Motáky dokončil nedlouho před svými padesátinami. Ty narozeniny pojal s naprostým granseigneurstvím, velkoryse sezval desítky přátel a pár nás mladých obdivovatelů; na oslavu mu dobří známí poskytli byt poblíž řeky pod Morání. Pozvánky uvedl mottem ze Shakespeara podobně jako řadu svých knih: „A nejste-li od Monteků, přijďte na skleničku.“ Společnost byla vybraná, ze slavných literátů se mladému bohemistovi tajil dech. Mně v paměti utkvěl nejspíš Dominik Tatarka. Jeho ostře řezaný obličej shlížel nad opěradlem vznešené sesle, ruce na opěradlech – maně to připomnělo nedaleký pomník Palackého; ale Tatarkovi to slušelo lépe. Jeho efébsky sličný syn mu po boku dul na fujaru, kolem na zemi posedávaly u vytržení mladé krásné ctitelky.

Následující rok přinesl Peckovi významnou změnu, přestěhoval se na Malou Stranu. Šťastnou shodou okolností se mu podařilo směnit sídlištní garsonku za pěkný dvoupokojový byt v renesančním domě na Nerudově ulici, kousek proti hospodě U

dvou slunců. Pecka své přesídlení pojal se vší důkladností. Byt s nemalými náklady i námahou restauroval, takže konečně mohl velkoryse začít přijímat návštěvy přátel. Jedno takové setkání popisuje se vší autenticitou Ludvík Vaculík v Českém snáři, šlo o Silvestra 1979.

Se stejnou důkladností se Pecka začal sžívat i s novou lokalitou. A nechtěl do sebe jen nasávat genia loci, chtěl ho i vytvářet. Od jedenaosmdesátého měl také víc času na psaní, přiznali mu invalidní důchod. Ledacos o tomto období najdeme v Malostranských humoreskách. Ty vznikaly dlouho, některé publikoval v samizdatovém Obsahu. Poslední z nich, Dopis nezvěstnému, je datován 1990; jde o jakýsi dodatečný epilog Motáků.

Ve druhé polovině osmdesátých let jsme se začali vídat jen nahodile, odstěhoval jsem se a ztratil s Peckou pravidelný kontakt. Toho rok či dva před převratem postihlo vleklé plicní onemocnění, naštěstí ne nádorové, ale tuberkulózní povahy. Mohu-li soudit, prožil Pecka své šedesátiny ve špitále; poslal jsem mu domů přání se svou knihou, ale jaksi to zapadlo.

Po převratu, to už se z nemoci vykřesal, mělo konečně přijít i pro něho zadostučinění: představoval jsem si, že konečně přišel i pro něj opravdový slunovrat. Svým způsobem ovšem nastal: Pecka se konečně navrátil širší veřejnosti, jeho knihy znova vycházely i doma, psalo se i o něm (pro Reflex s ním pořídil rozhovor Jiří Rulf, který se s ním rovněž znal již z časů disentu); zásluhou Zdenka Sirového byly pro televizi natočeny některé z Malostranských humoresek, měla se filmovat i Pasáž atd. Přesto však nová doba Peckovi přinášela mnohá rozčarování. Zájem společnosti se upíral k věcem povrchním a malicherným, nadčasová témata, přinášena Peckovými texty i veřejnými vystoupeními, se marginalizovala.

Peckovo zklamání z vývoje devadesátých let nevyplývalo jen z domácích poměrů, ač i k těm byl notně kritický. Zneklidňoval ho i vývoj i vývoj evropské civilizace, jež vnímal jako ideové vyprazdňování. Něco z toho formuloval již ve zmíněném Dopise nezvěstnému, šíře to rozvedl kupříkladu ve svých replikách knižního rozhovoru s Lukešem. Tam mne zaujalo, že krizi evropské civilizace spatřuje především v tom, jak se z ní vytrácí idea křesťanství – nejen u nás, ale v zemích tradičního Západu vůbec. Přitom v dřívějších textech, například v Motácích, k tématu křesťanství a víry přistupoval s jistou dávkou skepse. Jenže ta provázela jeho hledání smyslu věcí vždycky.

To pesimistické nahlížení lidských vyhlídek má nicméně přirozenou logiku. Dokud Pecka svou osobní situaci i obecné vyhlídky poměřoval zkušenostmi, kdy jemu i mnohým šlo bez nadsázky často o samo přežití, dovedl být silný a odolný. V tíživých dobách takzvané normalizace uměl dokonce při všem sarkastickém pesimismu působit i optimisticky. Avšak poměry ve svobodných podmínkách právem poměřoval možnostmi, jež byly tak často, z jeho pohledu zbytečně, promarňovány.

K nepříliš radostným perspektivám obecným se pak přidávaly i jeho poměry osobní. Pokud vím, nenavázal už žádný životní vztah intimní. V posledním životním období se mu opět zhoršovalo zdraví. Vrozená noblesa mu nedovolovala si postěžovat, neřkuli dovolávat se pomoci či pozornosti. Do toho přišla hrozba, že se bude muset vystěhovat z bytu na Malé Straně; polistopadový restituent měl s domem v Nerudovce jiné záměry. Představa, že by měl zaměnit příbytek, do něhož emočně tolik investoval, za místo nové a cizí, dost možná zase kdesi na sídlišti, jako by naplňovala Václavem Černým formulovanou paralelu tragiky antického mýtu. Tragicky symbolické je i datum jeho skonu. Karel Pecka umírá v Praze 13. března 1997 – na den přesně dvacet let po Janu Patočkovi.

Pandora všední, ještě nezevšednělá

Autor: Kateřina Tošková

Kulturně-literární revue Pandora loni vstoupila do druhé dekády své existence – a aniž by tuto skutečnost chtěla slavit, připomněla ji obsáhlým ohlédnutím: na Nový rok 2009 zprovoznila webové stránky www.revuepandora.cz, na nichž je ke kliknutí kromě současných novinek a plánů do budoucna i její historie. Nadto s počátkem roku uvedla do distribuce dvojčíslo 16-17/2008 – na téma VŠEDNOST.

Nevšedně všední Pandoru otevírá rozhovor s Václavem Havlem, v němž se dramatik rozpovídal o své prezidentské všednosti, čímž naznačil, že všednost je velmi relativní pojem. Všednost, všednodennost i banalitu v nejrůznějších uměleckých podobách pojednala více než desítky autorů. Mariusz Szczygieł, polský novinář, čechofil a autor knihy s provokativním názvem Gottland, Pandoře věnoval literární reportáž Reality-show, v níž přibližuje osud obyčejné polské ženy, jak jej zaznamenala na tisíci stránkách svého osobního deníku. Sešity plné pedantských záznamů každodenních událostí a banalit byly objeveny až po její smrti a ve své monumentalitě dokázaly, že i všednost se může stát důležitým pomníkem jednoho obyčejného lidského osudu.

Unikátní literární lahůdkou je text Jana Zábrany, významného českého básníka a překladatele, jehož odkaz byl doceněn teprve po roce 1989. Publikovaná povídka Princ karneval vznikla již v 50. letech, ale poprvé se objevuje po více než půlstoletí v Pandoře. Kromě toho je tu otištěna i poezie současných básníků Petra Krále, Petra Halmaye a Petra Hrušky, povídky Jana Cempírka a Jaroslava Kovandy a podnětná anketa o všedních dnech českých básníků a prozaiků.

Revue Pandora je jedním z mála literárních časopisů, v němž výtvarné umění hraje stejně důležitou roli jako text. V tomto čísle jsou zveřejněny dokonce dva obrazově-textové cykly. První z nich se nese v duchu zahrádkaření: ukázky z Mýtu zahrádkářské kolonie Václava Vokolka doprovázejí fotografie Richarda Čermáka, které zachycují zahrádkáře z pražské kolonie Pučálka v jejich každodenní cestě za výpěstky. Druhý cyklus je sjednocen tématem městské hromadné dopravy: textovou část tvoří básně Pavla Novotného poeticky zaznamenávající tramvajovou trasu mezi Libercem a Jabloncem; část obrazová pak sleduje pohyb lidí v metru prostřednictvím barevných grafik Jana Měříčky, výtvarníka a laureáta Ceny Vladimíra Boudníka.

Všednost se promítla i do teoretických článků. Čtenáři se mohou seznámit s výtvarným dílem Běly Kolářové, manželky básníka a kolážisty Jiřího Koláře, anebo se začíst do terénní studie o tradiční české zabíjačce.

Pandora o všednosti vznikala bezmála rok. Podařilo se shromáždit tolik zajímavých příspěvků, že bylo tentokrát vydáno dvojčíslo, které bylo na literární scénu uvedeno na konci února – křest a autorské čtení za účasti Petra Krále, Václava Vokolka a řady dalších proběhlo v pražské kavárně Krásný ztráty. Pandora zaznamenala řadu ohlasů i v médiích, na literární periodikum v nebývalém rozsahu (Portál české literatury, Kavárna MF Dnes, Salon Práva, Čajovna Českého rozhlasu Vltava ad.).

A co Pandora připravuje na letošní rok? Plánů je mnoho, tím nejbližším je číslo na téma LAST-LUST-LÁSKA, které je již nyní připravováno se spoluprací se saským literárním časopisem Signum. V plánu je otištění výběru toho nejlepšího ze současné saské a severočeské literatury a výtvarného umění, jež se tématu svérázně dotýká. Vydání čísla bude spojeno s prezentací obou časopisů i autorů v nich otištěných – jak v Sasku, tak i v severních Čechách, konkrétně na děčínském Zarafestu na konci srpna.

Kulturně-literární revue Pandora vychází dvakrát ročně v Ústí nad Labem a pravidelně přináší cca 200 stran kvalitní beletrie, výtvarného umění a podnětných teoretických příspěvků, vždy sjednocených pod hlavní téma čísla. Vše připravuje tříčlenná redakce ve složení Kateřina Tošková (šéfredaktor), Olga Stehlíková (editor) a Jiří Hanek (grafik). Svou vysokou estetickou hodnotou si zejména v posledních letech Pandora vydobyla pozici jednoho z nejkvalitnějších českých uměleckých periodik. Tomu napomáhá jak její dostupnost (díky distribuci v síti Kosmas), tak i nové webové stránky (www.revuepandora.cz).

Historie a současnost časopisu H_aluze

Autor: Tomáš Suk

Jsou tomu už víc jak dva roky, kdy začal vznikat časopis H_aluze na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně. Od té doby se toho nemálo změnilo, ale vezměme to pěkně po pořádku.

2007

V květnu roku 2007 se začali scházet literární nadšenci z bohemistiky, a protože neměli kde prezentovat své texty, založili si literárně-kulturní plátek. Po několika měsících spatřila světlo světa H_aluze 1/2007 a v říjnu byla pokřtěna patriarchálně v Lidové části Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem. I když prvotní myšlenka vyplynula v graficky špatně vyvedený A4 arch s množstvím typografických chyb, s nadšením a tvůrčí náladou se nepolevilo a ustálila se i pevná redakce, jejíž členové jsou součástí redakční rady dodnes. Byli to: Tomáš Čada, Alice Prajzantová, Tomáš Suk a Michaela Uhlířová.

Redaktoři se snažili vměstnat i do kulturního života a jelikož v této oblasti jsou díry značné, rozhodli se společně s Pandorou uspořádat v Ústí nad Labem literární festival. Ten se nakonec konal v prosinci roku 2007.

Když přihlédneme ke zkušenostem redaktorů, musíme konstatovat, že tento první ročník se povedl. Festival se konal po tři večery v klubu Mumie a patřily časopisům. První večer patřil časopisu Weles, kde nechyběla ani taková persona jako Vít Slíva. Druhý večer pak časopisu H_aluze a severočeským básníkům Patriku Linhartovi, Radku Fridrichovi a Tomáši Řezníčkovi a třetí večer Pandoře a Wagonu. Součástí programu byly i dva křesty. Pandora tu pokřtila své revue s tématem „Experiment“ a H_aluze své druhé číslo.

S druhým číslem si tedy redaktoři pospíšili, jen vady se zdály neodstranitelné. S výměnou grafika přišel pouze nový vzhled, ale nedostatky v typografii zůstaly. Přesto se texty zkvalitnily, rozšířil se okruh přispěvatelů a své místo měl i krátký rozhovor s Jaromírem Tylptem.

V této době redaktoři časopisu, opět s Pandorou, uspořádali i první ročník Literární Superstar. Soutěž se konala opět v klubu Mumie a téma měla nápadně

podobné s tehdy populární filmovou Superstar s tím rozdílem, že zde šlo výhradně o literární počiny. Redaktoři zasedli i na místa porotců, aby vše měli pod kontrolou.

V závěru roku jsou také spuštěny webové stránky časopisu: www.h-aluze.cz

2008

Tento rok byl pro okruh lidí kolem časopisu H_aluze, a samotný časopis, nejzásadnější. Bylo nutné začít se alespoň částečně profesionalizovat a to jak osobně, tak navenek. Časopis v tomto roce začíná vydávat stejnojmenné občanské sdružení se shodným názvem, tedy H_aluze. Časopisu je přiděleno evidenční číslo, a tedy se z něj stává oficiální periodikum.

To bychom ale opět předbíhali. Ještě před tím se H_aluze snaží prezentovat šňůrou autorských čtení a tak vyjíždí i za hranice města Ústí nad Labem. Redakce je pozvána do Děčínské knihovny na večer poezie, navštěvuje Litoměřickou knihovnu, kde křtí třetí číslo časopisu (ještě bez evidenčního čísla). Grafickým tvůrcem je již Miloš Makovský, který H_aluzi zpracovává dodnes. Ze čtení v Litoměřicích natočila tamější televize spot, který je ke stažení na výše zmíněných stránkách časopisu.

I když se to může zdát, tak H_aluze na Ústí nad Labem v tomto období nezanevřela a stále je jí půda katedry bohemistiky pevnou základnou. V březnu pořádá například historicky první Bohemistický večírek v klubu Ulita a v květnu vystupuje na Dnech vědy a kultury UJEP. V tomto měsíci také čte, bohužel zatím naposledy, v kompletním redakčním složení v Ústecké knihovně.

Ještě před prázdninami jsou na 16. května pozváni redaktoři do pražské vyhlášené literární kavárny FRA, aby zde prezentovali svou tvorbu.

V červenci vyjíždí H_aluze na Vysočinu do Chotěboře, kde křtí čtvrté číslo časopisu. Jedná se o první oficiální výtisk a také graficky nesrovnatelně kvalitnější, jelikož je tisknut v nakladatelství Protis a kvůli živějšímu vzhledu dostává i barevnou titulní obálku.

V tomto období nastává zdánlivý útlum redaktorů, který je zapříčiněn prázdninovým volnem a přípravou na druhý ročník literárního festivalu. Ten dostal název lépe reprezentující svou myšlenku. Jméno mu dala básnická sbírka Ivana

Kopečného Antropotyátr čaj rum bum. Oficiální název festivalu je tedy dodnes Literáně-hudební festival Antorpotyátr.

Po měsících příprav následuje vyvrcholení. Festival byl zahájen 28. října a konal se po tři večery v ústeckých klubech Mumie a Cirkus. Festival měl za cíl popularizovat literaturu, spojit hudební produkci a experimenty s klasickým čtením a udělat tak festival zábavný i pro lidi, kteří se příliš literatuře nevěnují. S touto myšlenkou byli voleni i autoři. Ve festivalových dnech vystoupil např. Petr Váša, Jaromír Typlt, Ewald Murrer, Josef Straka, Petr Hruška a další. Prakticky každý se snažil, s výjimkou Petra Hrušky, spojit multimediální efekty s literární tvorbou. Nejsou tu vyjmenováni všichni autoři, ale jejich kvalitu vystoupení to samozřejmě nijak nezhoršuje. Podrobný přehled účinkujících, jejich medailonky a úryvky z textů lze nalézt v almanachu Antropotyátr, který byl vydán redaktory časopisu a je k dostání na webových stránkách H_aluze. Na festivalu bylo také pokřtěno páté číslo časopisu a revue Pandora s tématem „Vyprávění“.

Oproti prvnímu festivalovému ročníku se druhý lišil jak složením autorů, kteří byli z různých končin republiky a přijeli autoři i z Lužice, tak v samotném pojetí literatury, tedy v propojení výše zmíněných multimediálních technologií a klasického čtení. Festivalu se zúčastnilo přibližně 250 návštěvníků a kolem 35 účinkujících.

Pro redakci nastává, alespoň oficiálně, i změna organizační. Do redakce vstupuje Michaela Henčlová, která je ustanovena historicky první šéfredaktorkou. Do této doby časopis fungoval na vzájemné domluvě.

V listopadu část redakce časopisu H_aluze vystoupila na večerní privátní akci v klubu Mumie. Jednalo se o blok čtení, na kterém se časopis organizačně podílel a který byl věnován rakouským bohemistům a ostravským germanistům.

V tomto měsíci H_aluze zahajuje také užší spolupráci s klubem Max Café a pravidelně, až dodnes, v tomto klubu organizuje Večery časopisu H_aluze. Tak se stalo, že v Ústí nad Labem se po dlouhé době na jednom z večerů objevil Jaroslav Kovanda, nebo Mnoháček Zgublačenko.

V závěru roku 2009 H_aluze společně s Pandorou vyhlašuje druhé kolo Literární Superstar a začíná hledat talenty i mimo Ústí nad Labem. S neoblomnou výběrovou komisí se rozjíždí do děčínské Zarabandy. Pokud ale hovoříme o Zarabandě, ocitáme se už na počátku roku 2009. Poslední uměleckou štací části redakce

časopisu H_aluze v roce 2008 byly Teplice, kde se svými texty seznámili publikum v Hospodě u Tondy.

2009

Na počátku roku 2009 pokračuje druhé kolo Literární Superstar, a tak se redakce objevuje v Litoměřické knihovně, v mosteckém klubu Music pub Most a již ve zmíněné děčínské Zarabandě, kde také poprvé představuje šesté číslo časopisu. Číslo je opět trochu zlomové. Je změněn formát, texty se zkvalitnily a časopis obsahuje dlouho plánovanou a stále nevycházející výtvarnou přílohu. Nakonec je oficiálně pokřtěn měsíc po představení široké veřejnosti v pražském klubu Rybanaruby 20. února 2009.

I distribuce se alespoň částečně zkvalitnila, časopis je k dostání na několika místech v Ústí nad Labem a v Teplicích, Hradci Králové, Liberci a Praze. Kompletní seznam distribučních míst lze opět nalézt na stránkách časopisu, nebo si časopis přímo poštou objednat.

Výhledy

V budoucnu je plánováno na 28. března finále druhého ročníku Literární Superstar a další šňůra autorských čtení. H_aluze má naplánováno do prázdnin ještě jednou navštívit Prahu, prakticky je dokončeno jednání o prezentaci časopisu v Hradci Králové, redakce se také objeví v Liberci a v Pardubicích. Veškeré akce časopisu naleznete v předstihu na stránkách H_aluze.

Nezbytnou součástí harmonogramu je také třetí ročník festivalu Antropotyátr, který se uskuteční na konci října 2009 a jehož organizace opět vytěžuje schopnosti a nervy redakce a vzájemně prověřuje schopnost komunikovat.

Odkaz na webové stránky: www.h-aluze.cz

Za češtinou až na druhý konec světa

(Mezinárodní konference Studia českého a slovenského jazyka ve východní Asii)

Autor: Jiří Hasil

Češtinu je možno studovat na mnoha univerzitách v Evropě, Americe, Africe i Asii. V loňském roce uběhlo dvacet let od založení katedry českých studií na Korejské univerzitě zahraničních studií v Seoulu (Hankuk University of Foreign Studies – HUFS). Při této příležitosti uspořádali jihokorejští bohemisté pod patronací českého a slovenského velvyslance na počátku října 2008 Mezinárodní konferenci Studia českého a slovenského jazyka ve východní Asii.

HUFS má jeden ze svých kampusů v krásném horském údolí v Yonginu asi 60 kilometrů od Seoulu a právě zde se bohemistická konference konala. Už na přístupové silnici ke kampusu vítaly účastníky konference česky, korejsky a anglicky psané transparenty připomínající dvacetiletou historii výuky českého jazyka a české literatury a kultury v Jižní Koreji. Jednání konference probíhalo za účasti obou velvyslanců ve zdejší Pyokho Hall a zahraniční účastníci konference, kteří přijeli z Česka, Mongolska, Číny, Japonska a Nizozemí, byli ubytováni v místní profesorské koleji. Kromě vlastního jednání organizátoři připravili i řadu doprovodných akcí: účastníci konference měli možnost účastnit se výuky české konverzace a setkat se s korejskými studenty bohemistiky, prohlédli si celý kampus (zaujal je památník české literatury s portréty Jaroslava Seiferta a Karla Čapka, umístěný u romantického jezera před budovou rektorátu, a také rozsáhlá knihovna a mediátéka s velkým množstvím české beletrie, česky psané odborné i popularizační literatury a českých filmů, ale i řady českých periodik – Naše řeč, Slovo a slovesnost i Lidové noviny a Mladá fronta Dnes), byli oficiálně přijati prorektorem univerzity prof. Kim Kyuchinem a zúčastnili se večere uspořádané českým velvyslancem na jejich počest ve známé restauraci „Castle Praha“ (je umístěna v centru Seoulu v budově, která je přibližnou replikou pražské Staroměstské radnice); účastníci konference se též zúčastnili exkurze do demilitarizované zóny mezi Jižní a Severní Koreou, v Seoulu si prohlédli Velký letní císařský palác, centrální budhistický chrám a místní tržiště, byla pro ně připravena i návštěva budhistického kláštera v Yonginu a nedalekého skanzenu, zúčastnili se rovněž setkání s absolventy katedry českých a slovenských studií HUFS, které se konalo v seoulském hotelu Holliday inn.

Odbornou část konference zahájil prof. Jaeil Kwon, vedle prof. Kim Kyuchina druhá zakladatelská osobnost jihokorejské bohemistiky. Potom účastníky konference pozdravil velvyslanec České republiky v Jižní Koreji Jaroslav Olša, jr. a velvyslanec Slovenské republiky Pavol Hrmo.

Hlavní referát s názvem Český jazyk v Evropě pronesl Jiří Hasil, který na konferenci oficiálně zastupoval Ústav bohemistických studií z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Na konferenci prezentovala Česko také Jitka Kramářová-Hezinová z ÚBS UK FF a referovala na téma Výuka cizího jazyka a umělecká literatura (Výuka češtiny s pomocí textů české umělecké literatury).

Z hostitelské univerzity vystoupil vedoucí katedry českých a slovenských studií Kim Inchon, proděkan Fakulty středo- a východoevropských studií, (Vývoj českých studií a současný stav vyučování češtiny na HUFs), prorektor HUFs prof. Kim Kyuchin (Analýza struktury, motivů a témat v Čapkově románu „Obyčejný život“ – různost v chápání lidské identity), český lektor působící v Korejské republice Jiří Pešička (O pedagogických i jiných zkušenostech českého učitele ve východoasijské zemi) a slovenská lektorka Nina Havierniková (Slovenčina ako cudzí jazyk na katedre českých a slovenských štúdií HUFs).

Čínskou slavistiku reprezentovala přední čínská bohemistka prof. Li Mei, vedoucí katedry slovakistiky na Pekingské univerzitě zahraničních studií, (Historie a rozvoj oborů bohemistiky a slovakistiky na Pekingské univerzitě zahraničních studií), bohemista Wang Peng, vedoucí katedry bohemistiky na téže univerzitě, (Historie katedry a učitelé katedry češtiny), česká lektorka Eva Roubalová (Komunikace jako cíl i nezbytný předpoklad výuky češtiny jako cizího jazyka) a slovenský lektor Marián Bilý (K niektorým problémom vyučovania literatury v rámci výučby slovenčiny ako cudzieho jazyka na zahraničných univerzitách).

Z Mongolska se konference zúčastnila vedoucí katedry slavistiky na Mongolské státní univerzitě prof. Shagdar Tuja (Bohemistika v Mongolsku) a česká lektorka Ludmila Vojtková (Zkušenosti s výukou v Asii); bohužel z pracovních důvodů se nemohla konference zúčastnit mladá talentovaná bohemistka z této univerzity Enkzargal Dagvasumberel; její příspěvek Těžkosti mongolských studentů při studiu češtiny byl ale publikován ve sborníku z konference.

Japonsko zastupovali Taku Shinohara z Tokijské univerzity cizích jazyků (Stručný přehled bohemistických studií v Japonsku a jejich problémy) a Tatsuya Nakazawa z Univerzity Fukui (Situácia slovakistov a vyučovanie slovenčiny v Japonsku).

S referátem též vystoupila Ans Linsen-Hogenbergová z Univerzity Nijmegen v Nizozemí (Význam funkcí otce v Legendě o Kainovi B. Hrabala).

Konference nesporně přispěla rozvoji východoasijské bohemistiky. Stala se místem výměny pedagogických i lingvodidaktických zkušeností a navázání osobních kontaktů. Organizátoři by si velmi přáli překonat nejrůznější těžkosti a ideologické předpojatosti a navázat kontakty i s bohemisty a slovakisty severokorejskými, vietnamskými a indickými. Všichni s nadšením vyslechli zprávu J. Hasila o připravovaném ustavení Mezinárodní asociace bohemistů a projevíli velký zájem o členství v této organizaci, o jejíž založení usiluje prof. Jiří Marvan, doc. Ivana Bozděchová a prof. Jan Kuklík, bohemisté z UK FF. Bohužel tato záslužná iniciativa naráží na nezájem a nepochopení ze strany českých odpovědných orgánů a na nedostatek financí. V neposlední řadě došlo i k obnovení či navázání nových kontaktů českých bohemistů s jejich východoasijskými kolegy, kteří projevíli velkou vděčnost za pomoc, kterou čeští bohemisté a především Ústav bohemistických studií na UK FF zahraničním bohemistickým pracovištím poskytuje. Konference též ukázala, jak velký význam pro asijské bohemisty má možnost studovat v Česku v rámci krátkodobých či dlouhodobých studijních pobytů na českých vysokých školách.

*****

HUFS, tedy Korejská univerzita zahraničních studií, byla založena v roce 1954 se záměrem podporovat mezinárodní vztahy Jižní Koreje studiem cizích kultur, jejich ekonomiky, politiky, jazyka a literatury. Dnes má tato soukromá univerzita (studenti zde platí nemalé školné) sedm fakult (jsou to fakulty středo- a východoevropských studií, západoevropských studií, sociálních věd, humanistiky a dále fakulty pedagogická, právníká a ekonomická). Celkem má univerzita 27 jazykových kateder, na nichž se vyučuje 33 cizích jazyků.

Bohemistická studia se začala na HUFS rozvíjet od roku 1988 v souvislosti se založením katedry českých studií. Prvním krokem k založení katedry se stalo rozhodnutí korejské vlády podporovat studia o komunistických zemích. V roce 1978

odjeli do USA první jihokorejští studenti bohemistiky. Byli to pánové Kim Kyuchin a Jaeil Kwon; po svém návratu do Koreje se stali prvními učiteli na katedře českých studií. V prvních letech katedra přijímala ročně ke studiu 30 studentů, v letech 1990–1995 po čtyřiceti studentech a v současné době katedra přijímá ročně 34 zájemců o češtinu. V tomto školním roce na katedře studuje více než 140 bohemistů. Po roce 2003 prudce vzrostl počet investic do slovenských firem, proto katedra otevřela také studium slovakistiky a přejmenovala se na katedru českých a slovenských studií.

Prvním učitelem češtiny na katedře se stal Jaeil Kwon, češtinu studoval na Indiana University a na University of Chicago v USA, prof. Kwon přednáší dějiny české literatury a badatelsky se věnuje především dílu Milana Kundery, z české literatury též překládá. V roce 1989 začal na katedře pedagogicky působit Kim Kyuchin. Bohemistiku studoval rovněž v Americe na University of Michigan a na University of Chicago. Je žákem J. Svejkovského. Vede přednášky z moderní české literatury a kultury, v centru jeho badatelské pozornosti je dílo Karla Čapka a Milana Kundery, jejich díla také překládá. Dnes prof. Kim zastává funkci prorektora HUFS. Oba páni profesoři se opakovaně zdokonalovali v češtině jako účastníci pražské Letní školy slovanských studií a jsou nositeli ceny Gratias Agit 2006, kterou jim udělilo Ministerstvo zahraničních věcí ČR.

Současný vedoucí katedry Kim Inchon začal bohemistiku studovat na HUFS již v roce 1988, magisterský titul získal na Univerzitě Karlově jako absolvent Ústavu bohemistických studií. Doktorské studium absolvoval v Ústavu obecné lingvistiky a ugrofinistiky UK FF (jeho školitelem byl prof. B. Palek). Přednáší českou gramatiku, vývoj češtiny a předmět čeština a česká kultura.

Na katedře českých a slovenských studií působí dále čtyři korejští lektori a dva lektori zahraniční, v současné době jimi jsou Jiří Pešička z ÚBS UK FF a Nina Havierníková z ÚJOPu v Bratislavě.

Prvním zahraničním lektorem češtiny na katedře byl Švéd Leif Gustafsson a po něm Jarmila Jandová, první rodilá mluvčí, která ale do Koreje přišla z Kolumbie. Po roce 1989 se otevřela možnost, aby na HUFS působili lektori čeští. Prvním byl koreanista Vladimír Pucek z UK FF. Nejdéle (v letech 1991–2001) na katedře působil Antonín Bytel, bývalý ředitel Ústavu jazykové a odborné přípravy UK a učitel ÚBS UK FF. Za tu dobu se dobře naučil korejsky a spolu se svými korejskými kolegy se stal autorem několika dodnes velmi ceněných učebnic češtiny. Na katedře dále působili

z UK FF politolog Zdeněk Zbořil, koreanistky Marta Bušková a Miriam Löwensteinová a bohemistky Libuše Heczková, Jana Bischofová a Jitka Kramářová-Hezinová a z Masarykovy univerzity v Brně Michaela Hashemi. Prvním slovenským lektorem byl Jozef Štefánik z Bratislavy. Všichni lektori se podíleli na tvorbě korejských učebnic pro české bohemisty.

HUFS v roce 1990 uzavřela partnerskou dohodu s Univerzitou Karlovou, v roce 2002 s Masarykovou univerzitou v Brně a v roce 2004 s Univerzitou Komenského v Bratislavě. Učitelé katedry jsou členy Korejské asociace středo-, východoevropských a balkánských studií, která pravidelně dvakrát ročně vydává časopis *Journal of Central, East European & Balkan Studies*.

V posledních letech studenti katedry českých a slovenských studií pravidelně zdokonalují své znalosti praktického českého jazyka v rámci svých ročních či semestrálních studijních pobytů na Univerzitě Karlově v Praze.¹

*****

Mezinárodní konference *Studia českého a slovenského jazyka ve východní Asii* jednoznačně ukázala, že bohemistika „na druhém konci světa“, ve východní Asii, je v dobrých rukou. A nepochybně by si zasluhovala větší podporu ze strany českých zainteresovaných orgánů a větší pozornost českých bohemistů.

---

¹ Údaje o katedře českých a slovenských studií na HUFS jsou převzaty z příspěvku Kim Inchona: *Vývoj českých studií a současný stav vyučování češtiny na HUFS*, in: kol., *Studia českého a slovenského jazyka ve východní Asii Czech and Slovak Language Studies in East Asia*, HUFS, Seoul 2008, s. 113–128, ISBN: sine.

Somatická frazeologie v slovensko-českých vztazích

Autor: Dana Baláková (FF KU Ružomberok)

V poslední čtvrtině století se v souvislosti s vývojem lexika slovenštiny, stejně jako frazeologického fondu, konstatuje, že mezi základní vývojové tendence patří vedle tendence k nacionalizaci i tendence k internacionalizaci (Buzássyová, 2003, s. 144, Mlacek, 2007, s. 243). Na jedné straně jsme svědky internacionalizace lexika jako výsledku vzájemného civilizačního působení etnik a jejich interkulturních kontaktů, na druhé straně se u uživatelů jazyka formuje autoidentifikační úsilí, snaha o etnokulturní identitu.

Jak zdůrazňuje J. Mlacek ve vztahu k frazeologickému fondu jednotlivých jazyků, se na jedné straně za specifikum každého z nich považuje výrazová a sémantická jedinečnost (vyplývající z jedné z nejpodstatnějších vlastností frazémů – idiomatickosti), na druhé straně novější výzkumy dokazují, že kromě idiomatických jednotek se v něm nacházejí frazémy vycházející ze stejného zdroje, a jsou ve více jazycích „rovnaké či aspoň paralelné alebo analogické“, je možné tedy mluvit o „tzv. spoločnom európskom frazeologickom fonde, o frazeologických europeizmoch alebo ešte širšie o internacionalizmoch vo frazeológii“ (Mlacek, 2007, s. 243).

Formování mezinárodního frazeologického fondu jazyků se podle E. M. Soloducha realizuje dvěma cestami: nezávisle, vznikem totožných frazémů na základě působení různých typů lingvistických a extralingvistických univerzálií, nebo na základě přejímání „по лингвомиграционной линии“, v každém případě však rozsah problematiky této vrstvy frazeologického fondu (internacionálních frazémů) – jeho univerzálnost, složitost, kvantita, různorodost a specifika – vyžaduje celý komplex metod zkoumání procesů internacionalizace (Soloduch, 1982, s.148).

Proto se budeme této otázce v našem příspěvku věnovat jen parciálně (s ohledem na pragmatický přístup k jazyku), a to: a) ve vztahu k češtině; b) v souvislosti se striktně vymezenou částí frazeologického fondu – somatickou frazeologií; c) na materiálu komunikačně najexponovanějších slovenských frazémů daného korpusu.

Současné výzkumy mezijazykové kompetence si všímají dané problematiky v širších společensko-kulturních vztazích, v kterých se např. v souvislosti se slovanskými jazyky reflektuje větší či menší míra etnopsychologické blízkosti příslušníků jednotlivých slovanských národů, jejich kulturní příbuznosti, příp. aspekt

historicko-společenského vývoje (Musilová, 2001; Nábělková, 1999, 2005, 2006; Svobodová, 2005, 2006; Kesselová – Pálenčárová, 2004).

Zkoumání komunikační mezijazykové kompetence zahrnuje celkem přirozeně i výzkum kompetence frazeologické jako jedné z nevyhnutelných složek ovládní jiného jazyka, která podmiňuje porozumění cizojazyčnému komunikátu, např. ve vztahu k jistotě a obratnosti při využívání frazémů prověřuje i celkové komunikační schopnosti uživatelů příslušného jazyka. Výsledky zkoumající problematiku slovensko-českého a česko-slovenského bilingvismu z frazeologického aspektu ve změněných společensko-politických podmínkách po roce 1989, zejména se zvláštním zřetelem na nejmladší generaci, přinášejí – ve vzájemném porovnání – pozitivnější výsledky na straně slovenské (Baláková – Kováčová, 2006, 2007, 2008).

I když při analýze výsledků našeho výzkumu je třeba zdůraznit, že šlo o výsek části interjazykové kompetence, nikoliv o celkovou kompetenci jako takovou, tím, že znalost frazeologie je důležitým měřítkem ovládní jak domácího, tak i cizího jazyka, schopnost přiměřeně sémanticky interpretovat frazeologické jednotky příslušného jazyka „pars pro toto“ dokumentuje adekvátní porozumění cizojazyčnému (i když jazykově příbuznému) komunikátu. Zároveň konfrontace míry porozumění frazeologickým ekvivalentům ze strany slovenských a českých respondentů přinesla nový náhled do diskuse o současném stavu (a následně perspektivách) slovenštiny v českém jazykovém prostředí, a naopak.

Frazeosémantická interpretace má svá specifika vyplývající z chápání frazému jako (většinou) obrazného ustáleného spojení, v jehož rámci se jednotlivé komponenty vyznačují často výraznou sémantickou transpozicí, a proto výsledky našeho výzkumu nereflektovaly jen interjazykové kontakty či status quo pasivního česko-slovenského bilingvismu či slovensko-českého bilingvismu, ale také frazeologickou kompetenci či inkompetenci výzkumného vzorku ve všeobecnosti i parciálně.

Neúspěšnost stanovení archisému² tak vyplývala jednak z neschopnosti studentů poradit si s neznámým lexikálním komponentem, či odlišnou hláskoslovnou podobou lexémů v češtině a v slovenštině, která je výsledkem hláskoslovných změn

---

² Slovenský termín *archiséma* do slovenské lingvistiky zavedl F. Miko v díle *Frazeológia v škole* (Miko a kol. 1989, s. 46), v našem příspěvku ho užíváme v souladě s terminologickým chápáním uvedeného autora a v české verzi příspěvku pracujeme s názvem *archiséma*.

uskutečněných v rámci samostatného vývoje dvou slovanských jazyků, jednak z neschopnosti identifikovat frazém jako takový, resp. identifikovat archisém nesprávně, t. j. z frazeologické inkompetence.

V našem příspěvku se intencionálně v souvislosti s mezijazykovými slovenskými a českými ekvivalenty zabýváme somatickou frazeologií. Somatismy v komponentovém složení frazeologických jednotek (dále FJ) patří k hyperaktivním prvkům a reflektují antropocentrický charakter frazeologie jako jednu z frazeologických univerzálií. Somatické frazémy patří nepochybně do jadra frazeologického fondu každého přirozeného jazyka a jejich výskyt je poměrně vysoký – z komparativního výzkumu polského a ruského frazeologického fondu vyplývá poznatek, že je to více než 4000 jednotek (Gordy, 2000, s. 106), výzkum slovenského frazeologického fondu kvantifikuje jejich přítomnost číselným údajem cca 2 660 (Baláková, 2004, 2005). Exponovanost FJ s pojmenováním části lidského těla (z gr. sóma – tělo) je však ve slovenském somatickém korpusu značně diferencovaná. Z celkového počtu lexikograficky zachycených FJ tvoří téměř polovinu (48%) frazémy, ve kterých se uplatnilo šest somatických komponentů: podle frekvence konkrétního somatismu ve frazému v pořadí hlava, oko, ruka, noha, srdce, jazyk.

Při stanovení korpusu nejexponovanějších somatických frazémů (jejich živosti) jsme se zaměřili v našem příspěvku na přesně vymezené komunikační sféry (komunikaci vysokoškoláků – slovakistů, budoucích pedagogů, a současnou novinovou publicistiku) s předpokladem, že obě skupiny mají v současnosti i perspektivně výrazný vliv na uživatele jazyka (v konečném důsledku tak přinášejí i určitou výpovědní hodnotu týkající se frazeologické řečové situace).

Zpracováním údajů (100 respondentů posuzovalo po částech korpus 2660 frazémů na ose aktivní znalost – index 1, pasivní znalost – index 2, neznalost – index 3) jsme získali plastický obraz o frazeologickém úzu vysokoškoláků (35,5% posuzovaných frazémů je možné považovat za aktivně využívané – index do 1,5), který jsme porovnali s exponovaností těchto specifických jednotek v pěti slovenských denících (200 exemplářů). Rozhodli jsme se konfrontovat nejznámější či nejfrekventovanější somatické frazémy v intencích slovenské – české frazémy. Zajímalo nás, zda index známosti FJ (v rozpětí 1,00 – 1,2), resp. jejich frekvence v tisku (5x a více) indikují společný původ (případně motivaci) těchto frazémů.

Sto padesát takto specifikovaných FJ jsme rozdělili do dvou skupin podle míry obsahové i formální korelace. Při diferencování byl pro nás směrodatný somatický komponent, resp. somatické komponenty:

somatické FJ, které splňovaly kritérium shody v obou jazycích (slovenština a čeština);

pouze slovenské somatické FJ.

Ačkoliv sledovaný vzorek 150 komunikačně exponovaných frazémů nás neopravňuje vyslovit jednoznačné závěry, předpokládáme, že živý slovenský frazeologický úzus může v současnosti indikovat jejich bezproblémovou apercepci i ze strany českých respondentů. Vymezený korpus živých slovenských somatických frazémů se totiž až na 96% shoduje s českými somatickými frazémy. Alespoň ilustračně uvádíme některé nejexponovanější frazémy podle jejich somatických komponentů a jejich české ekvivalenty:

bok

stát' po boku niekoho – stát' někomu (bok) po boku

čelo

byť (stát') na čele niečoho – být v čele (něčeho)

dlaň

ako na dlani (byť, mať, vidieť) – vidět (mít) něco před sebou jako na dlani;

hlava

mať niečoho vyše hlavy (nad hlavu) – mít něčeho (až) nad hlavu

stratiť hlavu – ztratit hlavu

vziať si niečo do hlavy – vzít si (brát si) něco do hlavy (do palice);

sypať si popol na hlavu – sypat si popel na hlavu;

vousy

smiať (usmievať) sa po/po/d fúzy – smát se pod fousy (do hrsti, pod kůži)

hrdlo

na plné (celé) hrdlo (z plného hrdla) – z plna hrdla (z plných plic, hrdel)

záda

obrátiť sa (otočiť sa) chrbtom k niekomu – obrátiť se, otočit se zády k někomu,
k něčemu

jazyk

dávať si pozor na jazyk – dáť si (dávat si) pozor na jazyk

jazyk sa niekomu rozviazal – rozvázal se (rozvazuje se) jazyk někomu

zlé jazyky – zlé jazyky (zlí jazykové)

koleno

dostať (zraziť) niekoho na kolená – srazit někoho na kolena

na staré kolená – na stará kolena

kostra

hýbať (pohnúť) kostrou – hejbnout (hnout, hodit) kostrou

kůže

brániť si kožu – chránit svou kůži

pocítiť (skúsiť) niečo na vlastnej koži – pocítit něco na vlastní/své kůži

byť/nebyť vo svojej koži – nebýt (necítit se) ve své kůži

krk

vykrútiť (zlomiť) krk niekomu – zakroutit někomu krkem

mať niečo, niekoho na krku – mít něco/někoho na krku/hřbetě

mať niečo z krku – mít někoho (něčeho) z krku

liezť niekomu krkom – lézt někomu krkem

krev

mať niečo /už/ v krvi – mít něco v krvi

lopatky

položiť niekoho na lopatky – položit někoho na lopatky

malíček

mať niečo (všetko) v malíčku – mít něco v malíku (v malíčku)

nervy

liezť (ísť) niekomu na nervy – jít/lézt někomu na nervy

nervy niekomu praskli (povolili, pukli, tiekli) – tečou někomu nervy (selhaly, povolily)

napínať nervy niekomu – napínat něčí (někomu) nervy

noha

postaviť niekoho na nohy – postavit někoho na nohy

obrátiť (prevrátiť) niečo hore nohami – obrátit (obracet) všechno (něco) vzhůru
nohama

(byť) žiť na voľnej nohe – být (žít) na volné (svobodné) noze

nos

strkať (pchať) nos do niečoho (niekam) – strkat nos niekam

odísť s dlhým (ovisnutým) nosom – odejít (odtáhnout) s dlouhým nosem

oko

mať oči /ako/ na stopkách – mít (v) oči na stopkách (štopkách)

medzi štyrmi očami – mezi čtyřma očima

neveriť vlastným očiam – nevěřit (nemocť uvěřit) svým (vlastním) (v) očím (svému zraku)

palec

držať niekomu palce – držet někomu palce

mať pod palcom niečo – mít něco pod palcem

pás

úder pod pás – rána (úder) pod pás

pěst

robiť niečo na vlastnú päsť – dělat /udělat něco na vlastní (svou) pěst;

prst

ukazovať na niekoho prstom – ukazovať si na niekoho prstom

pretiecť (uniknúť, prekĺznuť) niekomu po/medzi prsty/prstami – klouzat (téci) skrz prsty komu

mať v niečom prsty – mít v něčem prsty

hľadiť (pozeráť sa) na niekoho cez prsty – dívat sa /koukat se/hledět na niekoho skrz prsty

ruka

mädliť (šúchať, trieť) si ruky – mnout si (zamnout si) ruce

mávnúť (kývnuť, hodiť) rukou – mávnout (mávat) nad něčím, někým rukou

mať plné ruky práce /s niekým, s niečím/ – mít plné (plný) ruce práce (s něčím, s někým);

srdce

chytiť niekoho za srdce – chytit někoho za srdce

vložiť (dať) srdce do niečoho – dát, vložit do něčeho /celé/ srdce (duši)

zlomiť (zraníť) niekomu srdce – zlomit někomu srdce

nosiť dieťa pod srdcom – nosit dítě pod srdcem;

tělo

telom i dušou – tělem /i/ duší

byť (niekto s niekým) jedna duša a jedno telo – být jedna duše /jedno tělo/;

držať si niekoho /na tri kroky/ od tela – držet si někoho (dál, na tři kroky) od těla

tvář

stratiť /svoju/ tvár – ztratit /svou/ tvář

ucho

neveriť vlastným ušiam – nemoct (u)věřit, sotva věřit svému sluchu, svým uším

smiať sa od ucha k uchu – smát se od ucha k uchu

ústa

zapchať (zavrieť) niekomu ústa (hubu) – zavřít (zacpat) někomu hubu (dršku, klapačku, kušnu, ústa)

vypustiť slovo (niečo) z úst – vypustit něco z úst (z huby)

vlásek

visieť (niečo) na vlásku – viset na vlásku

zadok

pchať sa (liezť) niekomu do zadku – lézt někomu do zadku (zadnice) /i s botama/

zub

škřípať zubami – (za)skřípat zuby (zubama)

zaťat zuby – zatínat (zahnout, zatít) zuby

paty / hlava

od hlavy po pātu – od hlavy /až/ k patě (do paty)

nemať ani hlavu, ani pātu – nemít hlavu ani patu

prst / ruka

spočítat na prstoch jednej ruky – spočítat si (vypočítat si) něco na prstech jedné ruky (na pěti prstech);

zub / nehet

zubami-nehtami (držat sa, bránit sa) – zuby nehty (držet se, bránit se)

Když se v souvislosti s provedeným výzkumem (Baláková – Kováčová, 2008, v tisku) interjazykové frazeologické kompetence (posuzované FJ byly vyexcerpované z díla polského autora fantazy literatury A. Sapkowského *Veža Bláznov*) mladé české (252 respondentů) a slovenské (269 studentů) generace soustředíme jen na ty jednotky, které obsahovaly somatický komponent (konkrétně šlo o dva somatické frazémy: 1. Raz a navždy si vybi z kotrby ženu Gelfrada Sterczu... // Jednou provždy si vyžeň z hlavy ženu Gelfrada Štercy... 2. Človeku až vlasy stávali dupkom. // ... z něhož vstávaly vlasy na hlavě.), ve vztahu 96% shody obou výše porovnávaných korpusů (150 živých slovenských somatických FJ a jejich českých ekvivalentů) se dalo očekávat, že budou patřit k nejméně problémovým. Třeba dodat, že celkově

úspěšnější – jak jsme už předeslali v úvodu příspěvku – byli slovenští respondenti (75% úspěšnost) oproti českým respondentům (53 % úspěšnost).

Výsledky obou vzorků dotazovaných se v prvním somatickém frazému kvantitativně značně odlišovaly v neprospěch českých respondentů (35%) – slovenští studenti uspěli až na 97%. V případě slovenské podoby FJ vybi si z kotrby se čeští studenti museli totiž vyrovnat s interpretací lexikální varianty frazému (vybiť si z hlavy – vybiť si z kotrby), který vznikl nahrazením (ze stylistického hlediska neutrálního) komponentu hlava synonymní, ale expresivní lexikální jednotkou kotrba. Záměna komponentů ve prospěch komponentu neznámého pro mladou českou veřejnost vedla k výrazné neúspěšnosti ve snaze zachytit význam i při uvádění případných českých ekvivalentů daného frazému.

Zdánlivě bezproblémová frazeosémantická interpretace ekvivalentních frazémů byla ve druhém frazému překvapivě narušena výsledky ze strany slovenských studentů (úspěšnost 45%) na rozdíl od českých (úspěšnost 92%). Na základě analýzy nesprávných odpovědí u obou skupin vysokoškoláků je možné konstatovat, že neporozumění frazému nevyplývalo z rozdílných lexikálních komponentů, ale spíše z neschopnosti (ve větší míře právě u slovenských studentů) identifikovat archisém (naľakaný, zhrozený, prekvapený), tedy šlo spíše o frazeologickou inkompetenci jako takovou.

Ačkoliv, a to zejména českým studentům, způsobovaly odlišnosti v současné slovní zásobě zřetelné interpretační těžkosti (např. kotrba – hlava), není možné je zevšeobecnit právě v souvislosti s touto jednotkou, protože komponent dupkom nepředstavoval zdroj výraznějších problémů, a to i přesto, že úplně ztratil motivaci (původní podoba v invariantě FJ dubkom), o čemž svědčí i fakt, že se častěji v psané podobě upřednostňuje znělostní korelát p místo b (Mlacek 2007, 136). I když je ve slovenštině součástí FJ (a proto byl zvýrazněný také boldem), čeští studenti ho vnímali na základě ekvivalentního českého frazému bez tohoto komponentu jako fakultativní prvek, který nenarušil směr jejich myšlenek.

Vzhledem k tomu, že naše očekávání ve vztahu k somatickým FJ v rámci výzkumu česko-slovenského a slovensko-českého pasivního bilingvismu z frazeologického aspektu byla splněna jen částečně, domníváme se, že další výzkum fungování takto specifikovaných jednotek v komunikaci (také z aspektu jejich aktualizovaného využití) může přinést komplexnější pohled na tuto část frazeologického fondu nejen v rámci

mezijazykové kompetence, ale i frazeologické kompetence příslušníků obou národů, a tak v konečném důsledku poskytnout relevantní informace o jazykové praxi s perspektivou využití i v oblasti frazeodidaktiky.

Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu VEGA 1/4734/07 Dynamické tendencie v súčasnej slovenskej frazeológii.

Literatura

BALÁKOVÁ, D. 2005. *Slovenská somatická frazeológia*. [Dizertačná práca] Bratislava: FF UK. 128 s.

BALÁKOVÁ, D. 2007. Interjazykové kontakty (Frazeologická kompetencia stredoškôľakov). In *Aspekty literárnovedné a jazykovedné*. Ed. D. Baláková, V. Kováčová. Ružomberok: FF KU, s. 93 – 100.

BALÁKOVÁ, D. 2008. Reflex interkultúrnych kontaktov v rámci slovensko-českého bilingvizmu. In *Acta Humanica 1/2008. Súčasné aspekty filológie*. Ed. Z. Kráľová. Žilina: Žilinská univerzita, s. 6 – 12.

BUZÁSSYOVÁ, K. 2003. Vývin slovnej zásoby slovenčiny (najmä v poslednom dvadsaťročí). In *Letná škola prekladu*. Red. Alojz Keníž. Bratislava: Stimul, s. 132 – 145.

MIKO, F. a kol. 1989. *Frazeológia v škole*. Bratislava: SPN. 232 s.

MLACEK, J. 2007. *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: FF KU v Ružomberku. 375 s.

MUSILOVÁ, K. 2001. Česko-slovenský a slovensko-český pasívny bilingvizmus ve zmeněných jazykových podmínkách. In *Jazyková komunikácia v 21. storočí*. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: FHV UMB, s. 305 – 314.

KESSELOVÁ, J. – PALENČÁROVÁ, J. 2004. Slovensko-český pasívny bilingvizmus detí a mládeže. Sonda do jazykového vedomia detí a mládeže. In *Slovo o slove*, roč. 10, Prešov: PU. s. 24 – 33.

KOVÁČOVÁ, V. 2007: Interjazykové kontakty (Frazeologická kompetencia vysokoškôľakov). In *Aspekty literárnovedné a jazykovedné*. Ed. D. Baláková, V. Kováčová. Ružomberok: FF KU, s. 101– 109.

KOVÁČOVÁ, V. 2008: Česko-slovenský pasívny bilingvizmus z frazeologického aspektu In Acta Humanica 1/2008. Súčasný aspekty filológie. Ed. Z. Kráľová. Žilina: Žilinská univerzita 2008, s. 68 – 78.

NÁBĚLKOVÁ, M. 1999. Slovenčina a čeština dnes. Kontakt či konflikt. In Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi. Sociolinguistika Slovaca. 4. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, s. 75 – 93.

NÁBĚLKOVÁ, M. 2005. Slovenčina v súčasnom českom prostredí. Sonda do interjazykovej komunikácie. In Eurolitteraria & eurolingua. Ed. O. Uličný. Liberec: Technická univerzita, s. 250 – 260.

NÁBĚLKOVÁ, M. 2006. Slovenčina v súčasnom českom prostredí. Sonda do internetovej komunikácie. In SAS. 35. Ed. M. Vojtech, J. Mlacek. Bratislava: Stimul, s. 451 – 464.

SAPKOWSKI, A. 2003. Veža bláznov. (preklad K. Chmel) Bratislava: Slovart. 528 s.

SAPKOWSKI, A. 2005. Narrenturm. (preklad S. Komárek) Ostrava: Leonardo. 474 s.

Slovník slovenského jazyka. I. – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. 1983. Praha: Academia. 496 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. 1988. Praha: Academia. 512 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné (A-P). 1994. Praha: Academia. 757 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné (R-Ž). 1994. Praha: Academia. 633 s.

Slovník slovenského jazyka. I. – VI. 1959 – 1968. ed. Š. Peciar. Bratislava: SAV.

SMIEŠKOVÁ, E. 1974. Malý frazeologický slovník. Bratislava: SPN. 296 s.

SVOBODOVÁ, J. 2004. Čeština a slovenština v kontaktu aneb Ohýbaj ma, mamko, pokým som ja Janko. In Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Ostrava: PF OU, s. 82 – 85.

SVOBODOVÁ, J. 2006. K pasivnímu bilingvizmu dětí v česko-slovenském prostoru. In Slovo o slove, roč. 12. Prešov: PU 2006, s. 17 – 22.

ŠINDELÁŘOVÁ, J. 2007. Znalost a chápání frazémů u cizinců. In Frazeologické štúdie V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii. Ed. D. Baláková – P. Ďurčo. Ružomberok: FF KU, s. 343 – 357.

Velký slovensko-ruský slovník. I. – VI. 1979 – 1995. 1. zv. Red. D. Kollár. 2. – 6. zv. Red. E. Sekaninová. Bratislava: Veda.

ГОРДЫ, М. 2000. Фразеологические единицы с соматическим компонентом в идеографическом аспекте (на материале русского и польского языков). In: Frazeografia słowiańska. Teoria i praktyka, tradycje, terażniejszość, przyszłość. Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej. Red. M. Balowski – W. Chlebda. Opole. s. 105 – 106.

СОЛОДУХО, Э. М. 1982. Проблемы интернационализации фразеологии. Казань: Издательство Казанского университета. 168 с.

Resumé

The contribution deals with the international question of the liveliness of the slavonic idioms (the occurrence and functioning of these items of phraseology in the contemporary language as well phraseological competence of their users within exactly delimited spheres of communication) with the aim contribute to the knowledge of the actual phraseological situation in speech.

Zvuková interferencia – Nedostatočná diferencovanosť foném

Autor: Zdena Kráľová (Katedra anglického jazyka a literatúry Fakulta prírodných vied Žilinská univerzita v Žilina)

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá zvukovou interferenciou slovenského jazyka ako primárneho, interferujúceho systému a anglického jazyka ako sekundárneho, interferovaného systému. Zamerali sme sa na jeden z typov zvukovej interferencie – nedostatočnú diferencovanosť foném.

Kľúčové slová: zvuková interferencia – slovenčina/angličtina – fonémy

Abstract: The article deals with the phonic interference of the Slovak language as a primary, interfering system and the English language as a secondary, interfered system. The focus is on one of the types of phonic interference – under-differentiation of phonemes.

Key words: phonic interference – Slovak/English – phonemes

Úvod

Kontrastívnej analýze angličtiny a slovenčiny (resp. češtiny) sa v našej a českej jazykovede venovala a venuje značná pozornosť. Jeden z najsystematickejších prístupov nachádzame u Ľ. Urbanovej (1989, s. 94 – 102). Vychádza z porovnávacej analýzy najčastejších chýb českých hovoriacich v anglickej výslovnosti (Skaličková, 1982), ktorú adaptuje na zvukový systém slovenčiny. Analýzou chýb Slovákov v anglickej produkcii sa detailne zaoberalo viacero autorov – L. Lenhardtová (najmä 1971/1972 a 1989), Ľ. Urbanová (1985/1986), J. Lenhardt (1983), R. Repka a J. Sabol (1970). O danej problematike dokáže mnohé napovedať aj „zrkadlová“ analýza chýb anglických rodených hovoriacich v slovenčine (Škvareninová, 1990) a nemenej cenná je analýza českých chýb vo výslovnosti angličtiny, ktorej sa podrobne venovali najmä A. Skaličková (1979, 1982), J. Krámský (1972), Z. Menhard (1981/1982), V. Mach (1971) a ďalší.

U. Weinreich (1979, s. 22) definuje interferenciu ako „prípady odkláňania sa od normy niektorého z jazykov, ktoré sa vyskytujú v reči bilingvistov ako dôsledok jazykového kontaktu“. Prikláňame sa k chápaniu interferencie ako odklonu od synchronnej normy jazyka a rozlišujeme interlingválne interferenčné chyby, ktoré spôsobuje konflikt dvoch jazykových systémov (S1 – materinského a S2 – cudzieho)

a intralingválne interferenčné chyby, ktoré vznikajú v systéme samotného cudzieho jazyka.

U. Weinreich (1957) uvažuje o syntagmatických a paradigmatických faktoroch interferencie, prípadne o ich kombinácii. V rovine paradigmatických faktorov vychádza z analýzy potenciálnych možností systému na úrovni alofón, resp. dištinkívnych príznakov a vyčleňuje štyri typy interferencie – naddiferencovanosť, poddiferencovanosť, reinterpretáciu a substitúciu. Pri syntagmatických faktoroch ide predovšetkým o vzťahy zvukov v reči – totálne a pozične známe alebo neznáme sekvencie. Chápanie interferencie v suprasegmentálnom podsysteme je analogické.

V jazykovede doteraz niet jednoznačného záveru, čo je z hľadiska učiaceho sa v cudzom jazyku náročnejšie – javy S2, ktoré nemajú ekvivalent v S1 alebo javy v S1 a v S2 podobné. Existujú dva protikladné názory:

odlišnosti sú ľahšie než podobnosti,

podobnosti sú ľahšie než odlišnosti.

Mnoho autorov nepokladá za zdroj výrazných interferenčných chýb situáciu, keď v S1 chýba ekvivalent prvku (javu) S2. H. Wolff (1950, s. 38) tvrdí, že je ľahšie osvojiť si fonému v S1 neexistujúcu, pretože podobnosť podporuje negatívny transfer. Predpokladá, že nové prvky v S2 sú osvojované vývinovým postupom tak, ako boli osvojované prvky S1. Podobné prvky podľa neho podliehajú interferencii (najmä zvukovej substitúcii) najčastejšie.

Zvuková interferencia

U. Weinreich (1979) rozdeľuje interferenciu v rámci zvukovej roviny na fónickú, fonotaktlnú a suprasegmentálnu. Na úrovni zvukových segmentov vymedzil štyri základné typy interferencie:

- nedostatočná diferencovanosť foném (under-differentiation),
- nadbytočná diferencovanosť foném (over-differentiation),
- reinterpretácia rozdielov (reinterpretation of distinctions),
- substitúcia zvukov (phone substitution).

Prvé tri typy interferencie sa týkajú vlastností, ktoré sú v S1 aj v S2 relevantné, kým substitúcia zvukov zasahuje aj synchronicky redundantné vlastnosti, ktoré sa stávajú relevantnými pri zmene fonologického systému. S týmto delením korešpondujú pojmy defonemizácie, fonemizácie a transfonemizácie.

J. Sabol (1993) chápe interferenciu vo fónických systémoch nielen vo väzbe na jazykový znak, ale ako dynamický jav prebiehajúci na pozadí extra- i externolingválnych súvislostí. S1 začína pôsobiť na S2 v extralingválnom priestore S2, cez paralingválnu zónu môže postupovať hlbšie a za zavŕšenie procesu interferencie sa považuje až prienik do intralingválnej zóny S2.

Menej systematická je klasifikácia J. A. Žluktenka (1966), ktorý za osobitné typy zvukovej interferencie pokladá:

- prenos foném S1 do S2,
- prenos sekvencií foném S1 do S2,
- zjednodušenie sekvencií foném,
- zmeny v distribúcii foném,
- zvukové substitúcie,
- zmeny v interpretácii foném (poddiferencovanosť, naddiferencovanosť a nesprávna interpretácia foném),
- zmeny prozodických charakteristík (prozodická substitúcia),
- medzijazyková fonetická nivelizácia (pripodobňovanie zvukového zloženia

slova).

Podľa roviny abstrakcie postupuje vo svojom triedení W. G. Moulton (1962), ktorý rozlišuje:

fonologické chyby (sem zaraďuje len substitúciu foném),

fonetické chyby,

alofonické chyby,

distribučné chyby.

E. P. Altenbergová a R. M. Vago (1983) prekračujú úroveň la langue a na základe kontrastívnej analýzy dvoch jazykových systémov spojenej s analýzou chýb vymedzujú štyri typy výslovnostných problémov:

interferenčné chyby – tu rozlišujú fonetický a fonologický transfer. Prvému typu zodpovedá podľa Weinreichovej koncepcie substitúcia zvukov, druhému reinterpretácia rozdielov.

uplatnenie tzv. bezpríznakového pravidla, ktoré neexistuje ani v S1 ani v S2. Tento prípad označujú ako vplyv pravidiel „vrodenej“ jazykovej štruktúry, respektíve prirodzených fonologických procesov.

chyby vyplývajúce z tzv. písmenkovej výslovnosti;

idiosynkratické chyby, kde zaraďujú napríklad nesprávne zovšeobecnenie zvukového ekvivalentu ortografického symbolu.

V. Mach (1971) rozlišuje chyby percepčné a produkčné. V rámci druhej kategórie už uvažuje o dvoch stupňoch komunikačnej závažnosti chýb – chyby, ktoré zapríčiňujú neautentickú zvukovú podobu prejavu a chyby, ktoré menia význam výpovede. Podľa pôvodu klasifikuje príčiny výslovnostných chýb nasledovne:

rozdiely vo fonologických protikladoch (korelácia v S2 nemá ekvivalent v S1):

výsledkom je poddiferencovanosť foném v S2,

výsledkom je identifikácia foném S1 a foném S2;

rozdiely v kombináciách foném;

rozdiely v neutralizačných pravidlách:

výsledkom je naddiferencovanosť,

výsledkom je poddiferencovanosť;
rozdiely v zvukovej realizácii alofón;
rozdiely v suprasegmentálnych vlastnostiach;
rozdiely v grafickej reprezentácii foném.

Komunikačná hodnota výslovnostných chýb

U. Weinreich (1979) uvažuje o miere komunikačného rizika v rámci svojich štyroch typov interferencie. Nadbytočná diferencovanosť foném je podľa neho pre rodeného hovoriaceho irelevantná. Za minimálne ohrozenie komunikácie pokladá aj substitúciu zvukov. Reinterpretácia rozdielov môže, ale nemusí spôsobiť nedorozumenie, naopak, nedostatočná diferencovanosť foném takmer vždy zapríčiňuje komunikačnú dezorientáciu.

Niektoré štúdie (napr. Flege, 1981) dokázali, že množstvo zvukových substitúcií výrazne koreluje s hodnotením prejavu ako neidiomatického (non-native). Čo však neznamená, že substitúcie sú jediným kritériom. Pravdepodobne sú len sluchovo najľahšie identifikovateľné a poslucháč si celkový dojem z cudzojazyčného prejavu vytvára na základe kombinácie subsegmentálnych, segmentálnych a suprasegmentálnych faktorov.

Á. Král' a J. Sabol (1989, s. 54) konštatujú, že „pri počúvaní normálnej (nepatologickej) reči poslucháč nevníma fóny, ba nevníma ani hlásky a alofóny. Vníma iba fonémy. No ak sa rečový prejav odchyľuje od neutrálnej (‘normálnej’) reči, deformuje sa fonetický systém, t. j. narúšajú sa v ňom výslovnostné (ortoepické) normy, poslucháč registruje takéto zvláštnosti, registruje niektoré fóny, po ich zatriedení vlastne alofóny, resp. hlásky.“

Diferencie vokalických systémov slovenčiny a angličtiny

Inventár vokalických foném slovenčiny a angličtiny sa odlišuje v prvom rade kvantitatívne. V angličtine je 20 vokalických foném (Gimson, 1989), v slovenčine je

ich 14 (resp. 15) (Kráľ – Sabol, 1989). Tento pomer naznačuje, že vokalicke fonologické „sito“ je v angličtine jemnejšie než v slovenčine. Anglické vokály sa navzájom diferencujú svojou kvalitou, ktorá je pri slovenských vokáloch menej relevantná. Slovenské vokály sa primárne odlišujú svojou kvantitou, ktorá je v angličtine len sprievodným znakom samohlások, závislou od zvukového okolia (najmä nasledujúcej fortisovej alebo lenisovej spoluhlásky).

Anglické vokály sa vyznačujú väčšou nestabilitou zvukovej realizácie než slovenské. Dlhé anglické vokály majú tendenciu k diftongizácii, diftongy k monoftongizácii. Kvalita anglických samohlások v neprízvučných slabikách sa mení – oproti prízvukným slabikám sú značne redukované. V slovenčine sa rozdiel samohlásky v prízvuknej a neprízvuknej slabike prejavuje najmä v stupni intenzity.

Anglická fonéma [æ]

V rámci kontrastívnej analýzy slovenčiny a angličtiny sa vzhľadom na formantovú podobnosť kládie fonéma [æ] zvyčajne do protikladu s [e], resp. [é], niekedy [ä]:

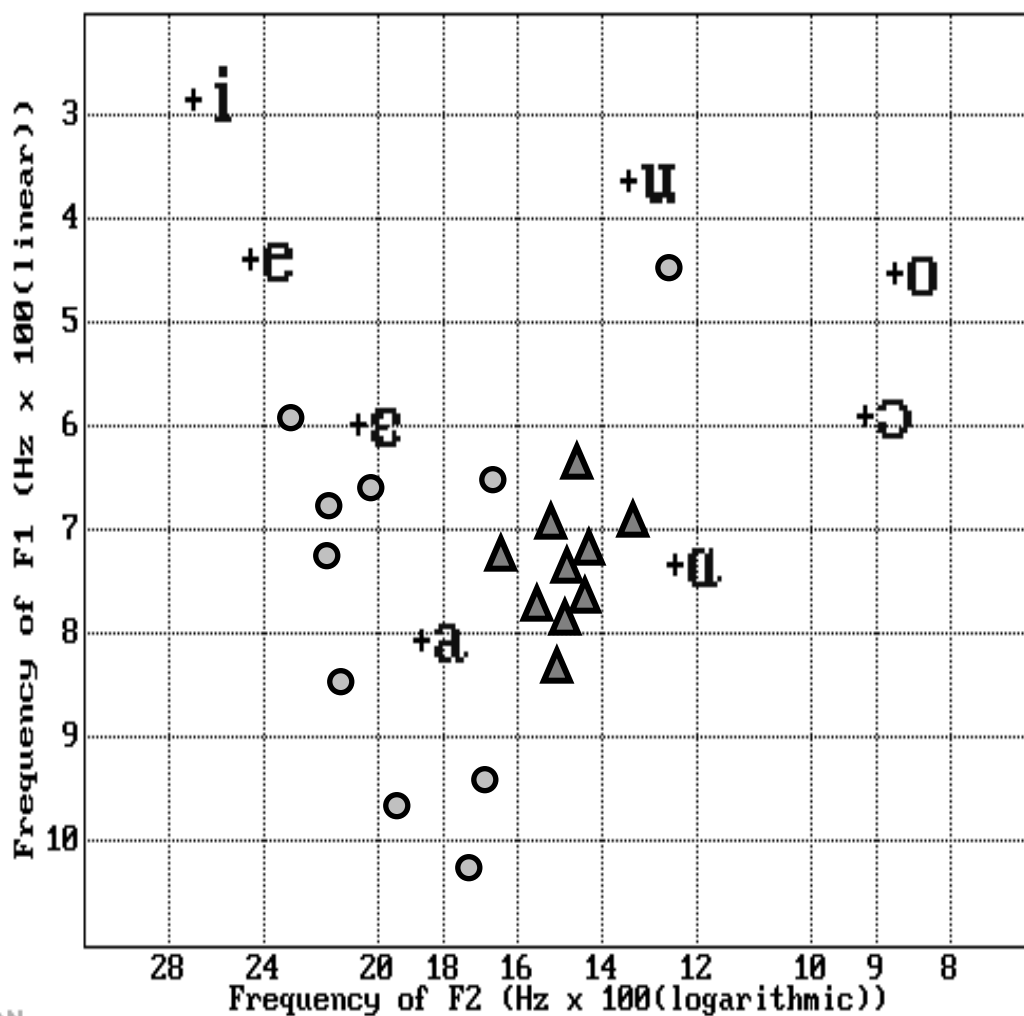
[æ] $F_1 = 800 \text{ Hz}$ $F_2 = 1760 \text{ Hz}$ $F_3 = 2500 \text{ Hz}$

[e] $F_1 = 452 \text{ Hz}$ $F_2 = 1718 \text{ Hz}$ $F_3 = 2365 \text{ Hz}$

[ä] $F_1 = 700 \text{ Hz}$ $F_2 = 1510 \text{ Hz}$ $F_3 = 2300 \text{ Hz}$

Kvalitu anglickej samohlásky [æ] vyslovenej desiatimi nerodenými hovoriacimi (Slovákmi) a desiatimi rodenými hovoriacimi (Britmi) sme porovnávali experimentálne. Výsledky merania sú znázornené formantovou schémou na obr. 1. Krúžky v grafe predstavujú samohlásky tvorené nerodenými hovoriacimi a trojuholníky samohlásky produkované rodenými hovoriacimi. Formantová schéma je dôkazom neurčitej a neistej realizácie uvedenej samohlásky na strane slovenských hovoriacich (veľký rozptyl hodnôt). Oproti tomu kvalita samohlásky [æ] realizovanej rodenými hovoriacimi predstavuje primerane nízky rozptyl a pokrýva oblasť medzi [ʌ] a [a:].

Fonéma [æ]			
Nerodení hovořáci ○		Rodení hovořáci ▲	
F1	F2	F1	F2
653	2000	814	1461
989	1966	747	1420
417	1205	686	1643
632	1690	680	1333
599	2228	720	1582
828	2168	700	1447
1070	1636	760	1555
705	2168	680	1434
942	1670	700	1454
686	2094	666	1515

Záver

Slovenskí hovoriaci nahrádzajú samohlásku [æ] najčastejšie fonémou [e], niekedy pod vplyvom grafickej podoby slova aj fonémami [ʌ], [a:] a [e:]. Z hľadiska systémovej klasifikácie zvukovej interferencie patrí substituovanie anglickej fonémy [æ] slovenskými prvkami k interlingválnemu typu fónickej interferencie a ide o paradigmatickú úroveň – nedostatočnú diferencovanosť foném. Hoci potenciálne komunikačné riziko je vzhľadom na značnú systémovú zaťaženosť protikladu [æ] – [e] a množstvo minimálnych párov existujúcich v angličtine pomerne vysoké, úplné komunikačné poruchy sú v reálnej komunikácii zriedkavé (Kráľová, 2005).

Literatúra

ALTENBERG, E. P. – VAGO, R. M.: Theoretical Implications of an Error Analysis of Second Language Phonology Production. *Language Learning*, 33, 1983, s. 427 – 443.

FLEGE, J. E.: The Phonological Basis of Foreign Accent: A Hypothesis. *TESOL Quarterly*, 15, 1981, s. 443 – 455.

GIMSON, A. Ch.: An Introduction to the Pronunciation of English. Newcastle upon Tyne, Atheneum Press 1989. 364 s.

KRÁL', Á. – SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.

KRÁL'OVÁ, Z.: Slovensko-anglická zvuková interferencia. Žilina, Žilinská univerzita v Žiline 2005. 100 s.

KRÁMSKÝ, J.: Zvuková stránka jazyka ve vyučování cizím jazykům. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972. 100 s.

LENHARDT, J.: Adaptácia anglických vokalických zvukov [ə] a [ɜ:] v slovenčine. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 160 – 167.

LENHARDTOVÁ, L.: Rozbor niektorých typických chýb slovenských žiakov pri rozlišovaní anglických foném. *Cizí jazyky ve škole*, 15, 1971 – 1972, s. 440 – 451.

LENHARDTOVÁ, L.: Interferencia slovenčiny a angličtiny na fonologickej rovine (Analýza chýb slovenských študentov v produkcii niektorých anglických foném). [Kandidátska dizertačná práca]. Bratislava 1989. 198 s. Univerzita Komenského, Filozofická fakulta.

MACH, V.: Comparative analysis of English and Czech phonology and prediction of errors in learning. In: *Papers in Contrastive Linguistics*. Red. G. Nickel. Cambridge, Cambridge University Press 1971, s. 103 – 106.

MENHARD, Z.: Problémy výslovnosti angličtiny s přihlédnutím k interferenci mateřského jazyka a k současným trendům. *Cizí jazyky ve škole*, roč. 25, 1981 – 1982, s. 75 – 80.

MOULTON, W. G.: Toward a Classification of Pronunciation Errors. *The Modern Language Journal*, 40, 1962, s. 101 – 109.

REPKA, R. – SABOL, J.: Niektoré problémy osvojovania si výslovnosti anglických spoluhlások slovenskými študentmi. In: Zborník prác Krajského pedagogického ústavu v Prešove. 2. Prešov, Krajský pedagogický ústav 1970, s. 149 – 153.

SABOL, J.: K teórii jazykovej interferencie. Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 87 – 91.

SABOL, J. – ZIMMERMANN, J.: Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1994. 94 s.

SKALIČKOVÁ, A.: Srovnávací fonetika češtiny a angličtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1979. 323 s.

SKALIČKOVÁ, A.: Fonetika současné angličtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1982. 284 s.

ŠKVARENINOVÁ, O.: Slovenčina ako cudzí jazyk na pozadí angličtiny. In: Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 345 – 353.

URBANOVÁ, Ľ.: Zvuková rovina anglického konverzačného štýlu. Cizí jazyky ve škole, 29, 1985 – 1986, s. 356 – 358.

URBANOVÁ, Ľ.: An Introduction to English Phonetics and Phonology. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1989. 107 s.

VAJNRAJCH (WEINREICH), U.: Jazykovyje kontakty. Sostojanije i problemy issledovanija. Kijev, Izdatel'stvo pri Kijevskom gosudarstvennom universitete izdatel'skogo objedinenija „Vyšča škola“ 1979. 263 s.

WEINREICH, U.: On the Description of Phonic Interference. Word, 13, 1957, s. 1 – 11.

WOLFF, H.: Partial comparisons of the sound systems of English and Puerto Rican Spanish. Language Learning, 1, 1950, s. 38 – 41.

ŽLUKTENKO, J. A.: Movni kontakty. Problemy interlingvistyky. Kyjiv, Vydavnyctvo Kyjivskoho universytetu 1966. 135 s.

Литературоцентризм – новый коннотат русской матрицы

Й. Сипко В поисках истинного смысла – Hľadanie ozajstného zmyslu

Autor: И. В. Калита

Монография Й. Сипко (Прешов, 2008) вписывает в изучение русского ментального пространства новый компонент, активно развивавшийся на протяжении прошлого столетия, обусловленный более ранними историческими и литературными событиями, и сегодня оформившийся в дефиницию литературоцентризм.

«Продолжительные исследования любой этнокультуры посредством языковых кодов позволяют выявить относительно объективную иерархию лингвокультурем. В конкретном случае в русской публицистике доминируют лингвокультуремы из русской литературы, на основе чего подтверждается литературоцентризм русской культуры, который самым наглядным образом представлен пушкинизмами. Лингвокультуремы из истории представляют собой второй существенный источник при оценке современных реалий» (Сипко: 2008, 6)

Автор приводит много интересных и весьма разнообразных русско-словацких параллелей, которые, вряд ли, в таком объеме можно найти в каких-либо других источниках: в параллелях представлена область культуры, политики, литературы, самоидентификации, взаимной интерференции, прослеживаемой в различных диахронных и синхронных срезах, сравнение отдельных исторических личностей, политиков, уделено внимание особенностям перевода русских художественных текстов на словацкий язык. Автор говорит о переводах специфического жанра басни и тонкостях литературной трансформации.

Работая с неустанно преобразующимся языком русских СМИ, автор приводит много примеров, заголовков, создающих образ времени, при этом оно не статично, т.к. представлен не только сегодняшний контекст. Исследование подкреплено авторским ощущением времени, прочувствованием контекста, глубоким знанием предмета исследования, личным опытом и заинтересованностью.

Не смотря на то, что Й. Сипко литературоцентризм называет приметой русского народа, необходимо отметить, что данную характеристику можно с полным правом применять практически ко всем народам бывшего СССР. Приобретение этой компетенции связано с существованием общей системы образования в рамках СССР, основанной на изучении русского языка как основного. Количество национальных школ в советских республиках не было значительным, вариативность школ с родным и русским языком обучения могла отличаться в одной и той же республике регионально: в сельской местности чаще были представлены школы с национальным языком обучения, а в городе преобладали русские. Поэтому русскоязычие как образовательный базис всего советского пространства, ставший в советское время определяющим элементом сплочения наций в единый советский народ, ко времени распада СССР создал прочные знания русского языка и литературы в национальных школах. Нужно отметить и то, что часто в национальных школах русский язык и литература значительно преобладали по количеству часов над родным. Эта ситуация парадоксальна, т.к. русские дети изучали русский язык как родной, и русскую литературу, занимающую значительный объём в школьной программе; ученики в национальных школах в таком же объёме изучали русский язык и литературу наряду с родным языком и родной литературой, также представленной значительным объёмом художественных текстов и литературной критики – т.е. гуманитарная нагрузка в национальной школе, в отличие от русской, была двойной. В сложившейся в советское время ситуации более объёмное мышление сформировалось у нерусских народов СССР, т.к. за советский период они усвоили компоненты ментальной русской матрицы, значительная доля которых приходится на литературоцентризм. Русские более ограничены в понимании ментальных компонентов даже самых близких соседних народов, т.к. их образование на протяжении долгого времени основывалось лишь на родном языке. Церковнославянский, оставивший значительный отпечаток, и сегодня относится к концептам русской культуры и особенностям лексической стороны языка, и в области заимствований позиционирует даже восточнославянские языки, в которых традиции его адаптации значительно отличаются.

Автор монографии прослеживает историю формирования и концентрации лингвокультурем литературных (от Ломоносова, Крылова, Радищева, Грибоедова до Набокова, Евтушенко и др.), исторических (от идеи Москва – третий Рим, ассоциативные связи и параллели с Лениным, уделяет внимание Сталину, Хрущёву, Брежневу, а также постсоветской истории), и современных реалий (даёт интересные публицистические выдержки о таких известных фигурах как В. Мечьяр, в сравнении рассмотрены В. Путин и М. Ходорковский, В. Путин и Б. Ельцин), говорит о концептуализации прецедентных имён, исследует лингвокреативность М. Горбачёва.

Ассоциативные связи, пожалуй, у каждого народа в современных условиях вызовет яркий образ словацкой политической сцены В. Мечьяра, в чешском контексте он будет ассоциироваться прежде всего со С. Гроссом.

«Прецедентность имени Мечьяр актуализируется благодаря его носителю, который время от времени обогащает словацкое общество выражениями, функционирующими определенное время в качестве крылатых. Фон одной из таких единиц был создан покупкой особняка Электра, за ремонт которого Мечьяр заплатил свыше 40 миллионов крон. На вопрос, откуда он взял такие деньги, Мечьяр официально заявил, что он их одолжил у одного немецкого предпринимателя. В сентябре 2005 г. Мечьяр опять публично перед журналистами заявил, что все деньги он уже выплатил собственностью своей жены. Известный публицист М. Лешко «истинность» заявлений Мечьяра комментирует в статье: *Mediálny zajac z Elektry*.

«Svoj dlh splatil «nie peniazmi, ale majetkovými právami» svojej manželky... Keby chcel splatiť pôžičku, tak by na to každý mesiac potreboval sumu 800-tisíc korun. Ako prišla jeho manželka, bývalá lekárka a dnes nepodnikajúca dôchodkyňa k majetkovým právam za niekoľko desiatok miliónov korún? Vo verejnom živote pôsobí politik, ktorého majetok rádovo prevyšuje jeho zdokladované príjmy, politik, ktorý sa šesť rokov odvoláva na pôžičku, hoci doteraz nepreukázal, že «vôbec nejaká pôžička existovala». (SME, 22.09.2005).»

Не обойдён вниманием терроризм, как концепт современного мира. Работая с новыми понятиями, автор последовательно приводит их объяснения или дефиниции по новейшим русским изданиям, обращаясь, например, к словарю Константы: Словарь русской культуры Ю. Степанова. К основным понятиям

автор приводит цитаты: «КОНЦЕПТ – это как бы сгусток культуры в сознании человека, то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека... Это то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек, сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на неё. Концепт – основная ячейка культуры в ментальном мире человека».

Стараясь проследить историю русского терроризма, автор говорит о психологии насилия, «которая насаждалась у подрастающего поколения, когда даже в детских садах стояли скульптуры вооружённых революционеров, а героем подражания стал человек с ружьём из одноимённой пьесы Погодина». (407). Поднимаемая тема весьма спорная. Данная глава следует названному изданию Ю. Степанова, и выглядит в определённой степени односторонне, т.к. чувствуется русский взгляд на русскую историю внутреннюю. С другой стороны, Й. Сипко стремится указать, что современным концептом терроризма некоторые авторы обозначают различные факты, имевшие место в русской истории: бунты (бессмысленный и беспощадный), русскую революцию, поиски неосуществимых идеалов (фанатичная вера). Но вместе с тем абсолютно отсутствует взгляд на внешнеполитический аспект русских отношений с соседними государствами; многие современные лингвисты выдвигают понятие языкового геноцида или лингвоцида, приведшего к исчезновению большого количества языков в советский период «благодаря» проводимой языковой политике руссификации.

Автор отмечает, что «Терроризм становится повседневным явлением нашего мира до такой степени, что под углом его зрения даются оценки тех трагических исторических событий, о которых их современники как о терроризме ещё не говорили. <...> Тем самым концептуализация лексемы террор охватывает историческое и современное насилие, происходит процесс смыслового ветвления, которое охватывает всё больше форм человеческой ненависти». (409)

Терроризм рассматривается как явление глобальное, ссылаясь на Ю. Крупнова, Л. Анинского, приводя многочисленные цитаты из СМИ, Й. Сипко прослеживает развитие понятия в современном контексте на примерах военных действий в Ираке, Чеченских событий. «Языковым кодом путинского антитерроризма является словосочетание, заимствованное президентом

России из аргументов: «Мы их будем мочить там, где их застанем! В сортире, так в сортире!».

Отдельная глава посвящена восприятию России журналистами и жителями Словакии. В ней Сипко старается создать объективную картину, отражающую развитие непростых взаимоотношений. Он говорит, что «до сих пор наши лучшие словацкие и чешские хоккеисты-ветераны, чемпионы мира и Европы, не скрывают своей дружбы с бывшими соперниками, хоккеистами России», вместе с тем не умалчивает факт: «Советская эпоха оставила самое чёрное пятно <...> оккупацией Чехословакии 21-го августа 1968 г. <...> такие языковые единицы, как интернациональная помощь, братские отношения, нормализация остались языковыми кодами неестественных и деформированных контактов в годы строительства коммунизма». Автор отмечает, что языковые советизмы в словацкой прессе чаще представляются в контексте негативных явлений, в публикациях о России часты неточности в переводе, если информация поступает из вторых рук, например, из источников немецких. Эти ошибки связаны с переименованием некоторых российских городов, улиц в постсоветское время; коммуникативные неудачи обусловлены и тем, что в отличие от старшего и среднего поколений словаков, младшее не знакомо в достаточной степени с историческими этнокультурными русизмами, автор также отмечает страноведческую некомпетентность молодого поколения переводчиков. Приводит этнокультурные русизмы, которые в словацком языке не переводятся, хотя для них существуют лексические соответствия: перестройка, западники, славянофилы, большевики. Исследователь утверждает, что и сегодня русская литература «является одним из главных источников реминисценций в современной словацкой прессе». Называя в первую очередь образы, созданные Н. Гоголем, Ф. Достоевским.

Автор рассказывает о современном положении в словацкой русистике, о сокращении и упразднении русского языка из программ некоторых учебных заведений. Почин современных словацких русистов в названной ситуации можно назвать стремлением к новому Славянскому Возрождению в новом веке.

«Молодой преподаватель русского языка в словацком городе Пухов В. Лоужецки в последние годы организует автобусные экскурсии в Санкт-Петербург. Впечатления от этих поездок в «Северную столицу» России такие,

что слух о них расширился за границы города Пухов, и организатор уже с трудом справляется с тем, чтобы выполнить желание многих молодых людей в Словакии. При этом они едут почти двое суток, и на их пути 8 бюрократических барьеров в виде пограничного контроля. Но они путешествие из Словакии в Петербург и обратно воспринимают в качестве своего духовного обогащения». Сипко замечает, что ложь зарождается там, где мало настоящего познания; «На фоне засилья американизмами мы не замечаем своего богатства. Парафразируя слова Т. Г. Шевченко, мы западное воспринимаем, а своего чураемся». Автор говорит и о энтузиастах, лишённых конъюнктурных предубеждений, которые подобно будителям 19 в., не идут на поводу у официоза, а к своей работе относятся с искренней любовью, как к творчеству. «Среди наших русистов есть энтузиасты, которые пополняют русистические библиотеки за собственный счёт. Главный редактор журнала «Русский язык в центре Европы» проф. Эва Коларрова на издание каждого номера даёт собственные деньги. Студентам, принимающим участие в студенческой научной деятельности преподаватели вручают собственные книги».

На прошедшей в сентябре 2008 г. в Прешове научной конференции В поисках эквивалентности, было заметно, сколько иностранной интеллектуальной силы работает в словацкой славистике, это представители России и Беларуси, непосредственно обучающие словацких студентов. Поиски эквивалентности привлекли внимание учёных из нескольких ведущих вузов Российской Федерации, Польши, Чехии. Такое сотрудничество, безусловно, принесёт свои плоды и в компаративистике. Для осмысления языка необходимо овладение не только лексико-грамматическими компетенциями, но и прочувствование ментальной матрицы, которое возможно только при комплексном подходе к изучению языка, в контексте знакомства с реалиями и этнокультурной парадигматикой, знакомством с безэквивалентностью лексической, фонетической, культурной и исторической.

Монография Й. Сипко В поисках истинного смысла – *Hľadanie ozajstného zmyslu* представляет собой не только разбор языкового материала современных СМИ, но богатый и интересный источник по страноведению, стилистике, истории России и Словакии. Это книга по количеству собранного материала уникальна в своём роде, автор сумел избежать одностороннего

подхода, вместе с тем, огромное количество примеров, приведённых из русскоязычных, словацких, чешских СМИ, не только газет, но и по горячим стопам: телепередач, свидетельствуют о скрупулёзной работе; богатый фактами материал совмещён с несухой подачей материала, базирующейся на личном опыте автора в сфере русистики, хорошем владении ситуацией русской и словацкой.

Сипко Й., В поисках истинного смысла Hľadanie ozajstného zmyslu, Прешов, 2008.

Zamyšlení nad publikací Lingvistika třetího tisíciletí (Otázky adresované budoucnosti)

Autor: Zdeňka Trösterová

S určitým zpožděním se mi dostala do rukou výše jmenovaná kniha významného ruského vědce a světově uznávaného lingvisty Vjačeslava Vsevolodoviče Ivanova, doktora filologických věd, ředitele Institutu teorie a historie světové kultury MGU, profesora katedry slavistiky a Programu indoevropských výzkumů Kalifornské univerzity v Los Angeles, člena Britské akademie věd, Americké akademie věd a umění, Lotyšské akademie věd atd. O univerzálnosti autorova vědeckého zaměření svědčí i jeho působení v oblasti, kde se humanitní vědy stýkají s přírodními (výzkumy lidského mozku), a členství v Ruské akademii přírodních věd. Kniha, o níž referujeme, je dílem zralého vědce (narozen 1929), v němž zúročil svůj nebývalý rozhled v oboru i vlastní přístupy a postřehy, propojující z nezvyklého zorného úhlu různé oblasti vědy o jazyce (od filologie v širokém slova smyslu po speciální problémy lingvistiky). V publikaci se autor soustředil především na problematiku z vědeckého hlediska závažnou a perspektivní, dosud však méně prozkoumanou.

Kniha obsahuje 21 kapitol a již jejich názvy napovídají o šíři autorova záběru, např.: Nakolik je lineární realizace fonémů v řeči? Psychofonetika a písmo; Submorfy a jejich diachronní význam; Cesty sémantických výzkumů. Rozdělení sémantických a gramatických typů významů v mozku; Gramatikalizace lexémů a lexikalizace gramatických tvarů; Jaké gramatické struktury jsou identické v různých jazycích?; Jazyková situace světa a prognóza na blízkou budoucnost; „Prostě“: jazyky Velkého knížectví litevského; Jazyky velkoměsta; Jazyková biografie osobnosti; Metody rekonstrukce a jejich úloha; atd. Kniha obsahuje desetistránkový seznam odborné literatury, především anglické a ruské, ale jsou zastoupena i díla francouzská a německá. Dále jsou přiloženy mapky a ilustrace a přehled knih, které vyšly v nakladatelství Jazyky slovanské kultury.

Protože nelze v stručném upozornění na publikaci zmínit problematiku v celé její šíři, chceme volit jiný postup – zamyslet se podrobněji nad jednou vybranou kapitolou a na ní ukázat nejen to, jakým směrem se ubírá autorovo zkoumání, ale i

jaké asociace vyvolává u čtenáře a jak vede k zamyšlení nad jazykem (jazyky) i z méně obvyklých zorných úhlů.

Zvolili jsme kapitolu č. 6, Gramatické univerzálie. Sloveso a jméno (s. 51-59). V. V. Ivanov uvádí, že většina autorů, zabývajících se obecnou teorií lingvistiky, pokládá existenci slovesa a jména za jazykovou univerzálii. S tímto faktem počítají i všechny typy generativních gramatik. Autor jej však zpochybňuje na základě vlastních pozorování a výzkumů, založených na interpretaci struktury indiánských jazyků a některých dalších jazyků původních obyvatel Ameriky. Např. nedávno prozkoumané mytologické texty ztvárněné v jazycích Amazonie jsou z 80-90% složeny ze sloves a i takové pojmy, jako Slunce, jsou v nich vlastně podstatnými jmény slovesnými, odvozenými a druhotnými. I v mnoha dalších jazycích působí potíže oddělit ve větě „část slovesnou (přísudkovou)“ a „část jmennou (podmětovou)“. Jsou známy jazyky, kde neexistují přídavná jména v našem slova smyslu, jazyky, kde neexistují číslovky; odpovídající pojmy jsou z našeho hlediska jakoby „převezeny“ na slovesné tvary, tedy např. ne „čtyři jeleni“, ale jelen, který se „čtveří“. Jde tedy o ono jiné vnímání světa, jiné kognitivní „softwarý“, které si jako nositelé indoevropských jazyků obtížně umíme představit.

S uvedenou problematikou pak souvisí i existence neosobních sloves (která nepředpokládají „své“ jméno) nebo neosobního vyjádření s tzv. neurčitým podmětem, který je jen formálně (a jazyk od jazyka odlišně) vyjádřen zájmenem s prázdnou sémantikou. Např. Rainer Maria Rilke v německém textu o středověké morové epidemii užil konstrukce es stürbe sich (srov. české umíralo se), která autorovi knihy připomněla chetitskou konstrukci v modlitbách z doby moru.

V. V. Ivanov předpokládá, že zásadní protiklad slovesa a jména se mohl zformovat jako jeden z podstatných znaků jazyků Starého světa, z nichž pocházejí zárodky budoucích jazyků vědy. Ty lze zaregistrovat již ve staroegyptských lékařských a matematických textech; ve starých babylonských textech lze najít bohaté výčty jmen a uvažovat o „předencyklopedickém“ stylu. Na ten pak navázala antika, řecká a římská vzdělanost, a také učenost arabská a středověká židovská. To vede k posílení protikladu jména (na jehož základě se vytváří vědecká terminologie) a slovesa a zároveň k mínění, že tento protiklad je přirozený a univerzální. Ve skutečnosti jde však pouze o jeden kognitivní model světa, do něhož jsme ovšem vrostli tak, že z něho neumíme vykročit.

Jak V. V. Ivanov upozorňuje, protikladu slovesa a jména se hojně využívá i v umělecké literatuře, mohou na něm být založeny celé umělecké školy i postupy typické pro rukopis jednotlivých autorů. Tak v ruském symbolismu reprezentovaném např. A. Blokem bylo oblíbeným postupem využití jmenných bloků a konstrukcí s neosobním užitím slovesa (příklad ponecháváme v ruštině): Я помню: мелкий ряд жемчужин / Однажды ночью, при луне. / Большая, жалобная стужа, / И моря снеговая гладь... / Из спод ресниц сверкнувший ужас - / Старинный ужас (дай понять)... // Слова? – Их не было. – Что ж было? - / Ни сон, ни явь: вдали, вдали / Звенело, гасло, уходило / и отделялось от земли... / И умерло. Předností Ivanovovy publikace je právě i stálý zřetel k umělecké literatuře, k estetické funkci jazyka. Kdo si uvedený ruský text dokáže přečíst, je jím jistě zasažen i tehdy, i když nerozumí každému slovu. Určitá nejednoznačnost, tajemnost je už právě v oněch neosobně užitých slovesných tvarech.

Ale stejně tak nahromadění substantiv je působivých postupem. Pro ty, kteří již ruštinu neovládají, jeden příklad v českém překladu Olgy Maškové. Jde o úryvek z Puškinova Evžena Oněgina, hlava sedmá, oddíl XXXVIII: Sbohem, ty svědku zlého pádu / Petrovský zámku! Forajtře, / hyje! A už je někde vzadu / Tverská, už drsný bulvár dře / plech kibitek a rámy saní / a všude kolem dámy, páni, / mužici, boudy, věže, zdi, / skla, trhovkyně, průjezdy, / kláštery, chajdy, sloupořadí, / lucerny, kluci, bulváry, / paláce, kupci z Buchary, / kozáci, apatyky, sady, / lví znaky, kříže nad chrámy / obletované kavkami. V úryvku jsou líčeny Taťjaniny první dojmy z Moskvy, která ji – zvyklou na venkovský klid a majestátnost přírody – ohromila spleť nesourodých jevů, jež jsou tak názorně předvedeny konfrontací velkého množství substantiv. To už je ovšem ukázka, kterou jsem pro české čtenáře pod dojmem Ivanovovy knihy vybrala já.

Každá z kapitol recenzované publikace podává látku v širokých souvislostech a nutí k zamyšlení. Je známo, že čím výše člověk vystoupí, tím vzdálenější obzory uvidí. V. V. Ivanov obsáhl v knize svým poučeným pohledem hodně vzdálené lingvistické obzory a dovedl mezi jejich jevy najít vazby, které „zblízka“ jsou nepostřehnutelné.

Вячеслав Всеволодович Иванов, Лингвистика третьего тысячелетия, Вопросы к будущему, МГУ, Институт теории и истории мировой культуры, Изд. Языки славянской культуры, Москва 2004 ³

---

³ Publikace je k nahlédnutí na oddělení slavistiky.

Písemné zkoušky z cizího jazyka a Společný evropský referenční rámec

Autor: Zdeňka Trösterová

Jmenovaný sborník společně vydaly Ústav jazykové a odborné přípravy UK v Praze a Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa v Ratiboři. Navazuje na publikaci Ústní zkoušky z cizího jazyka a Společný evropský referenční rámec (Praha-Ratiboř 2006) a stejně jako pro ni byla východiskem mezinárodní konference, konaná tentokrát v Poděbradech 19. a 20. června 2007. Pohotové vydání sborníku svědčí o zodpovědném přístupu obou vědeckých redaktorek i všech, kteří se na jeho přípravě podíleli (recenzenty jsou Prof. PhDr. Jiří Damborský, DrSc. z Ostravské univerzity a Dr. Anna Zura z Wroclawské univerzity).

Redaktorky v úvodu uvádějí, že „soubor příspěvků, který předkládáme nejen didaktikům výuky cizího jazyka, lingvodidaktikům, ale i lingvistům, může být dobrou inspirací k tvorbě a hodnocení písemných testů a zkoušek, protože ve sborníku jsou texty zaměřeny jak na témata obecná, teoretická a principiální, tak na témata vyplývající z praktických zkušeností, mnohé z nich obsahují i diskutabilní a diskusní náměty a otázky. Jednotícím motivem v podstatě všech příspěvků je reakce na Společný evropský referenční rámec, a to ve smyslu základního souhlasu s nutností standardizace, ovšem s přihlédnutím k potřebám jednotlivých institucí, vysokých škol a specificky zaměřených kurzů.“ (s. 7).

Příspěvky ve sborníku uveřejněné jsou psány česky, polsky, německy a anglicky. U všech je uvedeno anglické resumé, takže v obsahu sborníku se může orientovat i mezinárodní odborná veřejnost. V závěru publikace je jmenný rejstřík a věcný rejstřík, které jsou v příručce daného typu velmi užitečné.

Pro lingvisty, kteří se dosud s problematikou, jíž je sborník věnován, setkávali spíše okrajově, jsou přínosné již dvě první stati: G. Balowska, Hodnocení znalosti cizího jazyka pomocí testů a M. Balowski, Glottodidaktické otázky testování. G. Balowska v souladu s přijatými zvyklostmi upozorňuje na existenci testů standardizovaných, připravovaných odbornou komisí a zpravidla používaných vícekrát, a testů nestandardizovaných, připravených konkrétním učitelem pro určitý cíl. Každý test by měl přitom nejen ověřovat znalost cizího jazyka, ale plnit i funkci informativní a diagnostickou, funkci kontrolní ve smyslu ověřování pokroku ve výuce

a funkci motivační. M. Balowski upozorňuje na teoretickou problematiku glottodidaktiky, která je někdy nazývána aplikovanou lingvistikou s velmi těsnými vazbami na psychologii a pedagogiku. Pracuje se s termínem transpozice, pod nímž se rozumí návyk vyjadřovat se v mateřském jazyce a přenést tento návyk na novou jazykovou látku s jeho následnou aktualizací, s termínem interference, který souvisí se záporným přenosem a korigováním návyků z mateřského jazyka a s termínem produkce v jazyce cílovém. Glottodidaktické otázky testování otevírají před vědci daného zaměření širokou a dosud málo prozkoumanou problematiku, jejíž zpracování bude přínosem pro teorii i praxi.

Další příspěvky se zabývají problematikou testování znalostí cizího jazyka z různých zorných úhlů – podle konkrétního jazyka, podle toho, zda jde o výuku jazyka příbuzného nebo vzdáleného, podle speciálního zaměření a potřeb vysoké školy nebo kurzu.

Pro bohemisty je zajímavý pohled na češtinu jako jazyk cizí. Této problematice jsou věnovány stati: V. Bělousova, N. Vorobjeva, Písemné zkoušky z češtiny pro oborové bohemisty: deziderata a zkušenosti; M. Hádková, J. Šindelářová, Čeština pro děti-cizince podle Společného evropského referenčního rámce?; K. Hušková, Ž. Šlemarová, Vybrané problémy při výuce češtiny na lékařské fakultě; S. Ježková, Internetový kurz češtiny CALLT@CaS a vývoj jazyka; T. Z. Orloš, Znalost základů obecné češtiny u zkoušky pro cizince (zvláště polské studenty) na střední a vyšší úrovni; T. Piotrowska-Matek, Typowe błędy Polaków popełniane w testach z języka czeskiego; B. Štindlová, S. Škodová, Implicitní přístup k výuce gramatiky češtiny jako cizího jazyka a R. Večerková, Testování zahraničních studentů v kurzech Čeština pro cizince, hodnocení s nutností detekce a diagnostiky chyb. Již jen tento výčet témat naznačuje, jak je užitečné podívat se na mateřský jazyk „zvnějšku“ – při tomto pohledu mnohé, co se nám zdá natolik samozřejmé, že to zdánlivě nestojí za pozornost, uvidíme v jiném světle, např. koexistenci a současně komplementární distribuci spisovné a obecné češtiny.

V poslední době byla pro cizince, kteří chtějí mít trvalý pobyt v ČR, přímo uzákoněna povinnost složení jazykové zkoušky z češtiny. Proto – viz příspěvek M. Hádkové a J. Šindelářové – „v oblasti češtiny pro cizince patří v poslední době k nejdiskutovanějším téma ověřování znalostí, resp. certifikace dosažené úrovně komunikační kompetence primárně jinojazyčného mluvčího – cizince. Důvodem k

diskusím na toto téma je významná změna věkového a národnostního složení uchazečů o kurzy češtiny pro cizince, resp. osob, které se potřebují rychle a efektivně naučit česky tak, aby mohli v České republice žít, pracovat, studovat či navštěvovat povinnou školní docházku. Je evidentní, že se čeština ocitla na počátku 21. století v nových geopolitických souvislostech, které s sebou přinesly a stále přinášejí řadu nových rolí pro jazyk tzv. malého národa, jehož historické území je navíc přísně monolingvní.“ (s.57). Problematika češtiny pro cizince má tedy své další vnitřní členění: čeština jako záměrně zvolený studovaný cizí jazyk (většinou na vysokoškolské úrovni) – např. v Polsku, Rusku, ale i v neslovanských zemích – versus čeština, které je nucen se naučit cizinec, jenž se dostal jako imigrant právě do ČR a chce-li se integrovat, musí na nějaké úrovni ovládnout český jazyk. A problém je právě ve stanovení hranic oné „nějaké úrovně“ a zajištění objektivních metod diagnostikování jejího ovládnutí. Problematika testování, jíž je sborník věnován, je tedy i v těchto souvislostech velmi aktuální.

Není však samospasitelná, jak se snaží ukázat např. M. Krejčová v příspěvku *Může Rámec pomoci mým studentům?* Autorka učí cizince, kteří se připravují na vysokoškolské studium ekonomických oborů, současně však produkuje testy zaměřené na různé cíle. Písemné testování tedy nepodceňuje, zároveň však upozorňuje na skutečnost, že v odborné literatuře se uvádí poměr mluvených a psaných jazykových projevů 98 : 2. Z toho plyne její otázka, zda tomu odpovídá i způsob zkoušení a zda nepodléháme v současné době i jakési testománii. S těmito problémy souvisí i protiklad osvojování si jazyka (spíše nekognitivní přístup) a učení se jazyku (kognitivní přístup), otázka individuálního zaměření jedince, jenž potřebuje jazyk zvládnout, ve školách samozřejmě i otázka toho, že řada žáků „potřebuje“ jazyk zvládnout jen proto, aby z něho nepropadala nebo jim nekazila známka z cizího jazyka vysvědčení atd.

Svého času jsem slyšela z úst ředitele Institutu ruského jazyka A. S. Puškina v Moskvě jazykovou anekdotu, která zněla: Studoval jsem němčinu osm let na moskevské škole xy a perfektně se domluvím se všemi absolventy této školy. Bohužel tomu tak často bývá i na našich, ale i evropských a zámořských školách (jednou jsem se ve vlaku snažila domluvit francouzsky s jedním mladým Kanadánem, který „přiznal“, že měl ve škole francouzštinu deset let – ale uměl ještě méně než já, která jsem si vědoma toho, že jsem už skoro vše zapoměla). Dnešní

svět přitom potřebuje vzájemnou komunikaci na dobré úrovni. Nová doba přináší i v této oblasti stále nové problémy a společnost se snaží se s nimi vypořádat. Jedním z důsledků této snahy je i existence Společného evropského referenčního rámce pro jazyky a vypracovávání různých metodik, které by vedly k jeho jednotné realizaci. Sborník věnovaný problematice písemných zkoušek z cizího jazyka k této snaze přispívá konkrétními náměty i obecněji pojatým zamyšlením nad danou problematikou.

Písemné zkoušky z cizího jazyka a Společný evropský referenční rámec, vědecké redaktorky Marie Hádková a Grażyna Balowska, Praha-Ratiboř 2007, 239 str.

Modelování a výuka cizího jazyka (na materiálu češtiny)

Autor: Marie Hádková

Zamýšlíme-li se nad okolnostmi, které ovlivňují či potenciálně mohou ovlivňovat kvalitu a efektivitu cizojazyčné výuky¹⁾ (češtiny pro cizince), konstatujeme, že rozhodující vliv může mít každý z prvků výuky, již je, domníváme se, vhodné a i nutné analyzovat jako svého druhu specifický, ale po stránce veškerých zastoupených prvků modelovatelný komunikační proces složený z určitého a taktéž modelovatelného počtu komunikačních aktů.

V lingvodidaktických pracích nacházíme různá pojetí procesu jazykového vyučování, didaktiky jazyka a pedagogické komunikace, školské komunikace a výukového dialogu, jež jsou přínosná didaktice jazyka i psycholingvistiky a pedagogice.²⁾ V tomto příspěvku jsme se však inspirovali zejména přístupem V. Lamsera.³⁾ Hlavním důvodem je to, že při vymezení prvků komunikačního aktu podtrhuje význam rozlišování záměru a efektu komunikace, což podle našeho názoru umožňuje vytvoření plastičtějšího obrazu relevantní komunikace, tj. podrobnější analýzu předmětu našeho zájmu a věrnější model skutečnosti. Přínosná je pro nás totiž právě ona potenciálně možná konfrontace záměru a efektu jako dvou do jisté míry na sobě nezávislých prvků komunikačního aktu. Tuto možnost hodnotíme z hlediska analýzy a modelování výuky cizímu jazyku jako zcela zásadní. Lamserův výčet prvků komunikačního aktu, v němž uvádíme záměry a efekty samostatně, doplňujeme ve snaze o co nejpřesnější výstup a též v souladu s metodologickým aparátem J. Kořenského o *společenskou situaci a kontext*:⁴⁾

1. podavatel,
2. příjemce,
3. směr komunikace,
4. komunikační kanály,
5. obsah komunikace,
6. vyjadřovací prostředky,
7. záměr komunikace,
8. efekt komunikace,
9. komunikační kontext,
10. společenská situace, v níž se výuka koná (v širším slova smyslu).

Komunikačním kontextem míníme soubor příslušných komunikačních událostí, a to nejen aktuální výuky češtiny pro cizince, ale do určité míry i ostatní jazykovou výuku dalších jazyků, již účastníci komunikačního aktu absolvovali či pozorovali a jež je nějakým způsobem ovlivnila natolik, že tyto situace navzájem aktivně porovnávají.

Společenskou situací, v níž se příslušný komunikační proces, přesněji řečeno každý komunikační akt odehrává, míníme hlavní znaky hospodářského a společenského života v určité době.⁵⁾ Sem částečně patří také materiální a technické podmínky, v nichž výuka probíhá, i když je dále zařazujeme do komunikačních kanálů. Uvědomujeme si však přímou vazbu mezi komunikačním kontextem výuky a např. kvalitou technického vybavení učebny, v níž výuka probíhá, ale např. i vazbu mezi stavem životní úrovně či výší HDP v určité zemi a rozsahem a kvalitou výuky státního jazyka, která je na jejím území bezplatně poskytována imigrantům.

Zvolený soubor prvků komunikačního procesu, který podle našeho názoru představuje aparát uchopení procesu výuky češtiny pro cizince, umožňuje dostatečně přesně dále modelovat:

- Kdo se chce naučit komunikovat česky.
- Čemu se chce naučit konkrétně.
- Kde chce tohoto cíle dosáhnout.
- Kdo bude zahraničního zájemce o češtinu učit česky.
- Jakých studijních textů, materiálů a pomůcek bude využíváno.
- Jak bude dosažená úroveň ověřována a standardizována.

Přikláníme se k modelování, i když jsme si vědomi, že je v posledních dvaceti letech aplikováno až příliš často, někdy i poněkud násilně. Domníváme se ovšem, že pro oblast lingvodidaktiky je model díky svým mechanismům zobrazování objektivní reality, v našem případě výukového komunikačního procesu, přínosný. Na okraj navíc poznamenáváme, že jistým typem modelování je ve skutečnosti i náhled některých sémiotiků na aktuální stav, možnosti a meze jazykového znaku, resp. znakové komunikační situace.⁶⁾

Hodláme-li tvořit model či modelovat, je vhodné vysvětlit:

1. Proč vůbec chceme a potřebujeme využít modelu.

2. Co budeme modelovat (originál).
3. Komu bude výsledný produkt modelování určen.
4. Jaký typ modelu zvolíme.

Ad 1) Výstupy modelování mají proto umožnit lepší orientaci ve velmi specifickém výukovém komunikačním procesu, jímž výuka cizinců češtině bezesporu je a který často zůstává v různém slova smyslu v českých odborných kruzích nedoceněn právě proto, že jde o výuku jazyku, jenž je pro nás mateřštinou. Model (modelování jednotlivých prvků – viz výše) umožní lépe poznat zákonitosti této výuky a snad i lépe nastavit vztah lingvistické teorie a vlastní výukové praxe. Přínosem modelů bude nastavení jistého informačního rozhraní mezi originálem (sumou výukových komunikačních aktů a procesů, jež jsou nějakým způsobem spjatý s tvůrcem modelu), tvůrcem modelu a příjemcem modelu, které právě díky modelu vzniká a přitom poskytuje v jisté formě také informaci o svém tvůrci. Tuto skutečnost nelze opomíjet zejména u některých typů modelu – viz dále.

Ad 2) Jak jsme výše popsali, modelujeme výukový komunikační proces v jeho jednotlivých aktech a prvcích, modelujeme tedy výuku češtiny pro cizince.

Ad 3) Modelování tohoto výukového komunikačního procesu a jeho využití v lingvodidaktice (v didaktice češtiny i didaktice cizích jazyků) odpovídá na potřeby praxe, a to, lapidárně řečeno, na poptávku po výuce češtiny pro cizince (děti i dospělí) jak v zahraničí, tak v České republice.

Vzhledem k rozsahu tohoto příspěvku se nelze uváděným trendům podrobně věnovat. Zde jen jako podpůrný důvod pro modelování připomínáme, že se v poslední době zvyšuje nejen počet cizinců se zájmem naučit se česky, ale i počet nejrůznějších a po stránce kvality mnohdy rozpačitých školení, kurzů a instruktáží k vedení této výuky, jež jsou určeny tzv. široké veřejnosti (nejen učitelské). - Výstupy modelování by mohly vedle svého příspěvku do mozaiky lingvodidaktických zkoumání přispět i praktické výuce češtiny pro cizince ve smyslu rozšíření pedagogických kompetencí především učitelů češtiny (domácích i zahraničních). Vzhledem k velmi specifickému originálu, který budeme modelovat a který není „běžně“ přístupný, vidíme přínos modelu i pro odbornou (lingvisticky orientovanou) složku decizní zóny, a to zejména v oblasti státní jazykové politiky, např. péče o jazykovou přípravu imigrantů (srov. i 1).

Ad 4) Předpokládáme-li tak bohatou škálu typů modelů, jak je na základě třídění podle hledisek syntaktických, pragmatických a sémantických představil např. I. Osolsobě (Osolsobě, 2002, str. 73) je výběr typu modelu (modelů) pro naše účely nejednoduchý, protože je poměrně značně složitá stavba a charakter originálu, resp. originálů.- Potřebujeme modelovat prvky komunikačního procesu a komunikačního aktu, které jsou např. z hlediska (ne)existence modelovaného originálu nejednoznačné. Jde nám přitom o to, aby byly všechny vznikající modely v souladu s naším posouzením dostatečně reprezentativním obrazem originálu.

Z tohoto důvodu jsou pro nás podstatné především tři znaky všeobecně chápaného modelu, které uvádí H. Stachowiak:⁷⁾ zobrazovací charakter, možnost zkratky a zástupnost. V jeho teorii je model imitátorem explikovaného objektu, přičemž musejí být vymezeny zákony (pravidla, teorie), pomocí nichž je možno jak vypracovat, tak i vyložit imitátor, a tyto zákony (tato teorie) musí být izomorfní se zákony (zákonitostmi existence) bytí explikovaného objektu (vzniká přísně izomorfní model, resp. model s vysokou mírou izomorfismu, např. detailní zmenšenina).

Formulace oněch pravidel, jež stojí (v souladu se Stachowiakovou teorií) jako převodní principy mezi originálem a modelem, je přitom bezprostředně spjata na jedné straně s originálem (objektem určeným k modelování), na druhé straně s tvůrcem modelu, jehož vliv na výsledek modelování je tak velký, že o modelu můžeme podle L. Tondla mluvit jako o artefaktu sui generis s funkcí informačního transferu (semiose). Autor modelu si tedy do určité míry subjektivně vybírá vhodné rysy originálu tak, aby model poskytoval svému příjemci tolik informací o originálu, kolik autor modelu považuje za nezbytně nutné. – Autor volí jádro izomorfismu (vybírá zobrazované). Takto vzniká homomorfní zobrazení.⁸⁾

Vzhledem ke specifickému charakteru originálu, resp. originálů (prvků komunikačního procesu), jež zamýšlíme modelovat, nelze vytvořit totožný typ modelu u všech složek, nechceme-li rezignovat na vytvoření adekvátního informačního rozhraní všech vznikajících modelů. Nelze ani zachovat stejnou míru izomorfismu.

Na tomto místě je vhodné poznamenat, že modelování prvků výukového komunikačního procesu, jak bylo výše popsáno, nerezignuje na oblasti, jež jsou předmětem zobrazování jiných modelů, např. didaktiky (cizího) jazyka. Oprávněnost svého názoru dokládáme pohledem R. Choděry, v jehož výčtu faktorů nacházíme

amalgamované oblasti našeho zájmu: „*Speciální didaktiky cizích jazyků systematické zkoumají současné cizojazyčné vyučování-učení určitého typu, a to nejen jaké je, nýbrž i jaké být má* (srov. naše koncepce deskriptivních a preskriptivních modelů – pozn. MH)...*Ve skutečnosti existuje sedm hlavních faktorů (kritérií), které rozlišují (charakterizují, identifikují) speciální didaktiky cizích jazyků systematické:*

1. *cílový (studovaný, resp. vyučovaný) jazyk;*
2. *mateřský jazyk;*
3. *vyučovací jazyk (zprostředkovací jazyk – vyučovacím jazykem je u nás čeština, pro zahraniční studenty z rozvojových zemí je zprostředkovacím jazykem např. angličtina);*
4. *přirozené jazykové prostředí;*
5. *charakteristika kurzu:*
  - a) *krátkodobý, dlouhodobý,*
  - b) *školní, mimoškolní,*
  - c) *intenzivní, extenzivní,*
  - d) *univerzální, aspektový (konverzační, odborně jazykový apod.),*
  - e) *internátní, ambulantní (stacionární) apod.;*
6. *charakteristika účastníků kurzu z hlediska věku a vyspělosti:*
  - a) *děti, dospělí,*
  - b) *začátečníci, pokročilí atd.;*
7. *okolí kurzu (souběžná výuka, předchozí výuka, následná výuka).⁹⁾*

Závěrem k možnostem využití modelování v lingvodidaktice uvádíme, že modelování není prostá generalizace, zejména ne v případě preskriptivních homomorfních modelů. - Terénní výzkum poskytuje v oblasti češtiny v roli jazyka cizího jen dílčí poznatky, které ale vzhledem k povaze objektu nelze generalizovat. Je z nich ovšem možné vyvodit zákonitosti, a to s přihlédnutím k odlišným podmínkám. - Autorka příspěvku si ovšem uvědomuje význam stanovování jádra izomorfismu, a to až na úrovni modelu jako artefaktu sui generis.

Poznámky:

1)

Srov. i R. Choděra: „*Cizojazyčné vyučování-učení v konkrétním učebním předmětu je organizovaný systém, který má svou dynamiku. Podle principu totality změna kteréhokoliv prvku cizojazyčného vyučování-učení má za následek změnu v systému jako celku, resp. vyvolává změny ve všech prvcích systému, a naopak.*“ (Choděra, R.: *Moderní výuka cizích jazyků*. Praha 1993, s. 20.)

2)

Srov. např. Bordag, D.: *Modely řečové produkce v současné psycholingvistice*. Slovo a slovesnost 66, 2005, s. 180-193, dále např. i práce K. Šebesty, J. Kořenského a R. Choděry.

3)

Lamser, V.: *Komunikace a společnost*. Praha 1969, s. 12.

4)

Jakkoli je nám blízký aparát komplexní analýzy komunikačního procesu a textu, který byl vytvořen J. Kořenským, J. Hoffmannovou, A. Jaklovou a O. Müllerovou (Kořenský, J. - Hoffmannová, J. – Jaklová, A. - Müllerová, O.: *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice 1999), využíváme jen některých jeho prvků.

5)

Srov. např. Kořenský, J. – Hoffmannová, J. – Jaklová, A. – Müllerová, O.: *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice 1999.

6)

Osolsobě, I.: *Mnoho povyku pro sémiotiku*. Praha 1992.

7)

Stachowiak, H.: *Allgemeine Modell Theorie*. Wien – New York 1973, s. 131-132. Stachowiak volí termíny „Abbildungsmerkmal, Verkürzungsmerkmal, Pragmatisches Merkmal“ – ve vysvětlivce k poslednímu typu se zaměřuje na „Ersetzungsfunktion“.

8)

Tondl, L.: *Dialog*. Praha 1997, s. 134.

9)

Choděra, R.: *Didaktika cizích jazyků*. Praha 2006, s. 24.

Literatura:

BORDAG, D.: *Modely řečové produkce v současné psycholingvistice*. Slovo a slovesnost 66, 2005, s. 180-193.

HÁDKOVÁ, M.: *Čeština z druhé strany*. Ústí nad Labem 2008.

CHODĚRA, R.: *Moderní výuka cizích jazyků*. Praha 1993.

LAMSER, V.: *Komunikace a společnost*. Praha 1969.

KOŘENSKÝ, J. - HOFFMANNOVÁ, J. – JAKLOVÁ, A. - MÜLLEROVÁ, O.: *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice 1999.

OSOLSOBĚ, I.: *Mnoho povyku pro sémiotiku*. Praha 1992.

STACHOWIAK, H.: *Allgemeine Modell Theorie*. Wien – New York 1973.

TONDL, L.: *Dialog*. Praha 1997.

Slovník koreňových morfém slovenčiny

Autor: Patrik Mitter

Výsledkem dlouholetého morfematického výzkumu spisovné slovenštiny kolektivu autorů z Filozofické fakulty Prešovské univerzity je Slovník koreňových morfém slovenčiny (dále jen SKMS). Vychází z Morfematického slovníka slovenčiny (1999, dále jen MSS) podobného autorského kolektivu. Ten byl pro nový slovník rozšířen o několik autorů. Podstatným znakem, kterým se koncepce SKMS odlišovala od MSS, je využití Slovenského národního korpusu. Na jeho základě byly do slovníku zahrnuty některé frekventované lexémy, pokud byly relevantní pro motivační vztahy a morfematickou strukturu motivátů. SKMS zachovává minimální segmentaci všech uvedených lexikálních jednotek, jak je prováděl MSS. Zdůvodnění této minimální segmentace uvádějí autoři již v MSS, proto jej zde neopakují. SKMS přebírá také způsob grafického zápisu jednotlivých typů morfémů (včetně indexů před lexémy) v MSS. Vysvětlení grafického zápisu autoři začlenili do SKMS na s. 39–43. Této kapitole předchází Manuál slovníka koreňových morfém slovenčiny (s. 11–38). V něm se autoři věnují především výkladu motivačních vztahů na příkladech lexikálních jednotek užitých následně ve slovníkové části.

Vlastní slovníková část sestává z obsáhlého slovníku apelativ (s. 45–532), proprií (s. 533–566) a dále ze tří krátkých slovníků sysémantik, srov. Slovník sysémantik bez motivačních vztahů k autosémantikům, Slovník sysémantických motivantů v motivačním vztahu k autosémantikům a Slovník sysémantických motivátů v motivačním vztahu (v Obsahu jsou tyto kapitoly pojmenovány odlišně od textu).

SKMS zahrnuje okolo 66500 lexikálních jednotek, proto lze ocenit rozdělení takového množství materiálu do většího počtu dílčích slovníků. Toto rozdělení přispívá k větší přehlednosti zaznamenaného materiálu. Hlavním slovníkem je přirozeně slovník apelativ. Ten zaznamenává i většinu sysémantických motivantů/motivátů v motivačních vztazích k autosémantikům (s. 567–571), a to v rámci motivačních vztahů u příslušného heslového kořenného morfému. Naopak sysémantiku bez motivačních vztahů k autosémantikům nezaznamenává. Slovník apelativ rovněž (až na ojedinělé výjimky) nezachycuje propria, neboť ty jsou právě součástí samostatného slovníku proprií.

Již na první pohled je zřejmé, že tento slovník uvádí nejen morfematickou stavbu jednotlivých hesel, ale i jejich slovotvornou motivaci. Proto je třeba jej považovat za slovník morfematicko-slovotvorný. V naší recenzi se tedy budeme zabývat nejprve morfematickou stránkou zaznamenaných lexémů a poté slovotvornou motivací mezi nimi.

Pro morfematickou segmentaci jednotlivých hesel použili autoři tytéž zásady jako v MSS (až na malé rozdíly)^{1/}. Rozlišují přitom dle významu a funkce morfémy kořenné, derivační, modifikační a gramatické (tj. morfémy s významem) a submorfémy interfigované – interfixy – a infigované – infixy (tj. morfémy bez významu). V rámci kořenných morfémů se způsobem grafického zápisu odlišují: 1) jednoduché radixy (bez variantních podob); 2) radixy s alternačně podmíněnými alomorfy; 3) alternačně nepodmíněné varianty kořenných morfémů; 4) vázané kořenné morfémy; 5) nevázané polysémní kořenné morfémy; 6) vázané polysémií kořenné morfémy a 7) homonymní radixy.

Uspořádání hesel ve slovníku z morfematicko-slovotvorného charakteru SKMS, proto hierarchicky nejvýše stojí formální uspořádání podle slovotvorného způsobu a postupu (je nejbližší morfematické struktúře lexému). Dále následují kritéria – slovnědruhovú příslušnost motivátů téhož stupně, typ onomaziologické kategorie (vlastně relace^{2/} mezi onomaziologickými kategoriemi, onomaziologickou kategorií a abecední pořadí lexémů).

Podle prvního kritéria se v rámci jednoho heslového kořenného morfému uvádějí deriváty (a další odvozeniny od nich) před kompozity. Po kompozitech stojí pouze ty deriváty odvozené od takovýchto kompozit. Autoři se rozhodli pro poměrně uzuální sled uváděných slovnědruhových lexíí (substantiva, adjektiva, adverbia, verba, synsémantika), který je odlišný pouze u pronominální a numerálií. Podle dalších dvou kritérií (při rovnosti lexémů podle prvního a druhého kritéria) následují za sebou deriváty transpoziční, modifikační a mutační, resp. kompozita integrační, modifikační a mutační a jejich jednotlivé druhy, založené na vztazích mezi onomaziologickou kategoriemi motivantu a motivátu.

---

^{1/} Viz *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov, Náuka 1999, s. 15–53.

^{2/} Srov. to, co jsem uvedl v recenzi na knihu *Slovenská slovotvorba* J. Furdíka, viz Mitter, P.: *J. Furdík – Slovenská slovotvorba*. Jazykovědné aktuality XLI, 2004, č. 3 a 4, s. 41–45 (zvláště s. 44).

Jak již bylo výše uvedeno, pracují autoři při segmentaci lexémů s pojetím, které představili již v MSS (viz Poznámka 1/). Graficky jsou tedy zaznamenány i potenciálně segmentovatelné morfémy. Nesegmentovány (kromě flektivních koncovek) zůstávají mnohé nemotivované jednotky. Jedná se především o izolovaně přijatá slova z neevropských jazyků, příp. o výrazy pocházející z evropských jazyků, jejichž morfemická struktura však není z hlediska slovenského lexikálního systému průhledná (biftek, bestseller). A taková slova se na rozdíl od MSS neuvádějí. Propriální kompozita se až na některé případy (Eurázia, Indoeurópan, Rakúsko-Uhersko aj.) nesegmentují (a to jak kompozita domácích, tak i kompozita sestávající z cizích slovotvorných základů). Souhláska na morfemickém uzlu se přičleňuje ke kořenému morfému, např. rus-ký, žiac-tvo, jeden-ásť aj. Do segmentací se promítl i perintegrační aspekt, srov. mono-kiny, (na základě slova bikiny), struč-ný, dan-ý.

Z uvedeného tedy vyplývá, že způsob segmentace v SKMS je v zásadě totožný s MMS. Většina způsobů prováděné segmentace odpovídá zcela morfemickému profilu segmentovaných lexémů. Chtěl bych dále upozornit na některé problematické otázky, spojené s morfemickou segmentací v obou jmenovaných slovnících.

SKMS je zcela jistě slovníkem synchronním. Samozřejmě se i v něm projevuje vratkost hranice mezi diachronií a synchronií. Původní morfémové hranice se tedy u mnohých lexémů neuvádějí, srov. krídl-o, koryt-o, plutv-a (místo původního kríd-l-o, kor-yt-o, plut-v-a). Uvádějí se u tzv. raritních afixů, např. u sufixů -ť (stras-ť-ø, slas-ť-ø, [zá]vis-ť-ø), -ch (smie-ch-ø), -j (bo-j-ø). Přestože autoři celkem oprávněně zavádějí termín raritní afix, domnívám se, že jejich segmentace u výše uvedených příkladů je ze synchronního přehledu přece jen poněkud luxusní. Nemyslím, že při synchronní morfemické analýze bude vyčleňováno více morfémů u lexému boj než např. u lexému křídlo. Je zde vidět jistá nerovnováha v pojetí morfémů přibližně (ze synchronního hlediska) rovnocenného charakteru. Naopak vhodně jsou vyčleňovány tzv. unikátní afixy (spojující se jen s jedním kořeným morfémem). Ukazuje se, že jejich afixální „čitelnost“ není doposud zastřena, přestože se jako slovotvorné prostředky již v současném jazyce neuplatňují.

Stejně jako v MMS jeví se i zde jako poměrně diskutabilní a v synchronních pracích neuzánné segmentování slovesných tematických sufixů -ova- a -nú- na -ov-a

n-ú, na což poukázali i samotní autoři v MMS^{3/}. Diachronně je oprávněné tento sufix uvedeným způsobem vyčleňovat, nicméně ze synchronního pohledu takové řešení přináší nejasnosti.

Při vymezení prefixů a komponentů (složených slov) autoři pracují s pojmem prefixoid. Jejich taxativní výčet uvádějí na str. 12. Je třeba říci, že s termínem prefixoid zacházejí velmi uvážlivě (oproti některým současným slovotvorným pracím, které považují za prefixoid leckterý komponent s vysokou frekvencí ve výrazech). Za radixy jsou považovány i komponenty -[ná]sob (v MMS sufixoid), -razy/-ráz (v MMS postfixoidy), -krát (synsémantické radix, v MMS postfixoid), -tiež-, bohvie-, čertvie, sotva- (synsémantické radixy, v MMS prefixoidy). Za komponent jsou považovány i morfémy mega-, super- (stejně jako v MMS), naopak morfémy giga-, ultra- nikoli, ačkoli slovník zaznamenává např. nesklonné adjektivum, resp. adverbium ultra^{4/}.

Na některá úsilí naráží i segmentace složenin (vlastních i nevlastních) a jejich komponentů. Patrná je tato skutečnost především u internacionálních komponentů. Např. u komponentu aero- není vyčleňován spojovací vokál -o-, což zřejmě souvisí s neexistencí nějakého derivátu se strukturou kořenného morfému aer-. To je rozdíl oproti např. komponentu agr-o, stavbu jehož kořenného morfému agr- je třeba vnímat i na pozadí derivátu agrární, či kompozita agrikultura. Podobně jako komponent agro- jsou vymežovány i mnohé jiné internacionální komponenty, jako např. aut-, porn-, elektr-o-, fot-o-. Takové vyčlenění spojovacího morfému -o- však u některých složenin kontrastuje s jejich genezí. Na tuto asymetrii původní morfematické struktury některých elementů a geneze složeniny upozornila již O. Martinová^{5/}. Analýza geneze složenin ukazuje, že -o- je spojujícím morfémem komponentů ve výrazech jako elektrospotřebič (tj. ‚elektrický spotřebič‘), autocenzúra (‚cenzúra seba samého‘), biosféra (tj. oblast na Zemi a v atmosféře s podmínkami na život‘)^{6/}. Ve slovech autodoprava, elektropriemysel, pornofilm vokál -o- tuto spojovací funkci neplní, neboť ta vznikla na pozadí slovních spojení automobilová doprava,

^{3/} Srov. tam např. na str. 25.

^{4/} Slovník neliší nesklonná adjektiva od homonymních adverbí, srov. např. i *super*. V této souvislosti je třeba uvést, že slovník nezaznamenává substantiva *nealko*, *porno* nesklonná homonymní adjektiva však nikoli. Kritériem pro nezařazení některých slovnědruhových homonym do slovníku byla zřejmě (?) jejich frekvence v SNK.

^{5/} Srov. Martinová, O.: *Problematika neologismů v současné češtině*. Praha, Vydavatelství UK 1983, s. 126.

^{6/} Výklady významů jednotlivých složenin uvádím dle 3. vyd. *Krátkého slovníka slovenského jazyka*. Bratislava, Veda 1997.

elektrotechnický priemysel, pornografický film (event. film s pornografickou tematikou) a jejich první komponenty auto-, elektro-, porno- vznikly tedy dekompozicí adjektiv z motivujících spojení, srov. automobilový → auto-, elektrotechnický → elektro-, pornografický → porno-. V takových složeninách nelze -o- považovat primárně za spojovací morfém. Proto by možná lepším řešením byl variantní zápis podoby příslušného kořenného morfému, tedy místo AUT- (v daném významu)^{7/}, ELEKTR-, PORN- zřejmě AUT-/AUTO-, příp. AUT(O)-, podobně ELEKTR-/ELEKTRO nebo ELEKTR(O)-, PORN-/PORNO- nebo POR(N)O- aj. Chápu ovšem, že cílem (synchronního) morfemického slovníku je u segmentovat u daného lexému všechny morfémy ze synchronního pohledu dešifrovatelné.

S perintegrací je třeba počítat i mezi relativně novější vrstvou nové komponenty info-, kyber-, krimi-, tele-, profi-, ale uvádí nesklonné substantivní (?)/adjektivní (?) krimi-, sklonné substantivum nealko, resp. nesklonné adjektivum. V těchto slovech má kořenný morfém podobu krimi-, alk-, resp. alko-, která vznikla na základě vyčlenění uvedených forem z motivujícího spojení, srov. krimi (kriminální film, román apod.), alko (alkoholický nápoj). Došlo tedy v příslušných výrazech (nikoli ve všech s daným motivujícím pojmenováním) k přehodnocení podoby původních kořenných morfémů krimin- na krimi-, alkohol- na alk/alko- apod.

V další části recenze se budu věnovat zachycení slovtvorných vztahů v SKMS. Zásady pro znázornění motivačních vztahů jsou uvedeny na s. 29–36. Autoři zvolili prostorově nenáročný vertikální způsob zobrazení motivačních vztahů (včetně polymotivace a prostředkované motivace). Tento použitý postup lze vzhledem k velké míře srozumitelnosti právem považovat za vhodný. Autoři pracují – tak jak to žádají vztahy mezi jednotkami slovtvorného systému – s motivací bezprostřední (přímou) a zprostředkovanou (nepřímou), jedinou a vícenásobnou. Při vícenásobné motivaci se v SKMS upřednostňuje dle sémantické priority morfemická struktura bezprostředních motivantů. Morfemická struktura lexémů je podřízena struktuře derivační. (Tato zásada však ne vždy platí u některých výše uvedených kompozit, jejichž morfemická struktura a slovtvorná geneze nekorespondují, viz výše).

^{7/} Tento radix je homonymní.

Uváděné variantní podoby kořených morfémů jsou vesměs správné. Způsob číselného označování před lexikální jednotkou vychází ze zásad v MSS, je navíc doplněn o detailnější specifikaci lexikálních jednotek při používání kombinace číselných indexů. Tato specifikace poskytuje recipientovi informace o charakteru morfémů utvářejících lexém. Slovník pracuje s rozlišením morfémů (příp. lexémů) na domácí a cizí (samozřejmě ze synchronního pohledu, viz např. i Akademický slovník cizích slov v češtině), dále na zkratkové, propriální. Dále jsou uváděny domácí a cizí nesegmentovatelné lexémy (kromě gram. koncovek). Způsob číselného značení umožňuje uživateli slovníku mj. poměrně snadno identifikovat různé druhy hybridních lexémů (kompozit, derivátů). Poněkud neostré hranice však mohou existovat mezi lexémem částečně segmentovatelným a nesegmentovatelným. Domácí uživatel jazyka (neznalý morfematické struktury lexémů přejatých z jiného jazyka) bude segmentovat takový cizí lexém na základě slovenštiny, tzn. že výraz buldozer-ist-a bude považovat za takto segmentovatelný. Bude pro něj prostě segmentovatelný, aniž by si nutně musel uvědomovat „částečnou“ segmentovatelnost takového lexému. To jsou ale problémy cizích lexémů, na něž naráží každý morfematický slovník. Stanovit přesnou hranici toho, co je u cizího (avšak i u domácího) lexému segmentovatelné, je obtížné. U domácích lexémů hraje většinou důležitou roli vývoj jazyka, který činí u některých lexémů jejich původní morfematickou strukturu zastřenou.

Znázornění slovotvorných vztahů ve slovníku vychází v zásadě z dokulilovské teorie, rozpracované v Tvoření slov v češtině 1 a 2 a uplatněné např. v Mluvnici češtiny (1) a pro slovenskou slovotvorbu např. v díle J. Furdíka. Znázornění motivačních vztahů je většinou bezproblémové v případech tzv. jasných. Dynamika slovní zásoby se projevuje mj. i v přehodnocování motivačních vztahů, což může vyústit mj. do vzniku nebo zániku polymotivace a následného přehodnocování slovotvorně-morfematické struktury lexému. Tím mohou vznikat i jisté obtíže, na něž pak naráží synchronní popis slovotvorného systému.

Poněkud neuzuální je uváděná obousměrná motivace u dvojice typu host' → hosti'. Domnívám se, že tento vztah je typickým příkladem odvozování sloves od podstatných jmen s mutační relací mezi onomaziologickými kategoriemi obou lexémů. Obousměrná motivace se týká především dějových substantiv typu hřmot → hřmotit. Stejně tak problematická je i motivace substantiva fanatizmus adjektivem

fanatický. Zde by měl platit spíše opačný motivační vztah. Substantivum fanatik (pokud budeme uvažovat o jeho vzniku odvozením) může mít dvojí motivaci, a to jak substantivem fanatismus tak adjektivem fanatický, samo slovo fanatik může motivovat adjektivum fanatický (platí zde tedy obousměrná motivace (fanatik ↔ fanatický). Substantivum fanatik je (stejně jako adjektivum fanatický) motivováno substantivem fanatismus (oproti tomu, co uvádí slovník). Naopak o velmi jemném odlišení slovotvorných vztahů ve slovníku svědčí dvojice polemika ↔ polemizovat a diagnostika ↔ diagnostikovat. Slovo diagnostika není totiž dějové substantivum, a proto je jeho vztah ke slovesu jiný než v případě dějového substantiva polemika ke slovesu polemizovat. Jako korektní lze hodnotit označení obousměrné motivace u dvojic rytmika ↔ rytmický.

Otázky vzbuzuje poněkud nejednotné hodnocení analogickým způsobem motivovaných substantiv diagnostik a prognostik a adverbíí diagnosticky a prognosticky. Substantivum diagnostik je motivováno bezprostředně slovesem diagnostikovat (viz s. 34), naproti tomu substantivum prognostik je motivováno – jak vyplývá ze zápisu na s. 144 – slovesem ‚prognózovat‘ i substantivem prognostika. Podobně ne zcela jasný je rozdíl mezi motivacemi adverbíí diagnosticky a prognosticky. Zdůraznění možnosti zprostředkované motivace adverbia diagnosticky substantivy diagnóza a diagnostika považují za dobré, u adverbia prognosticky (jde o zcela analogický případ vzhledem k předchozímu) se však taková možnost neuvádí.

Poměrně logickým způsobem jsou ve slovníku zachyceny vidové dvojice. Jde o výrazy s téměř lexikálním významem, proto lze do jisté míry shledávat oprávněným jejich zařazení na stejné místo ve slovotvorném systému. Přece jen je však obvyklejší považovat perfektivovaná prefigovaná slovesa za deriváty prostých imperfektiv. Naopak sufigovaná imperfektiva bývají zpravidla chápána jako deriváty svých perfektivních protějšků, avšak s výjimkou sufigovaných perfektivních sloves s kmenotvornou příponou -nú-, utvořených odvozením od svých imperfektivních protějšků.

Jak bylo již výše uvedeno, systém značení slovotvorných motivací, jaký použili autoři slovníku, se zdá být velmi výhodný. Pro označení motivátu 1. stupně se používá znaménko >, motivátu 2. stupně >> atd. Možnost paralelní motivace motivanty nestejněho motivačního stupně se značí přidáním znaménka (>) k již zaznamenané předchozí motivaci. Motivát, který je motivován motivantem 1. stupně

a zároveň motivantem 2. stupně je označován > (>), motivát motivovaný motivantem 2. stupně a současně i motivantem 3. stupně se zapisuje >>(>) atd. V této souvislosti se mi jeví jako přesnější odlišovat tzv. minimální a maximální motivaci. Lexém se zápisem >>(>) bych považoval za motivát (minimálně) 2. stupně a (maximálně) 3. stupně, nikoli jen za motivát 3. stupně, lexém zapsaný symboly >>>(>) za motivát (minimálně) 3. stupně a (maximálně) 4. stupně, nikoli jen za motivát 4. stupně. Otázkou ovšem je, zda by takové rozlišování motivace nebylo pro uživatele slovníku příliš komplikované.

Způsob chápání slovotvorných vztahů v SKMS považuji povětšinou za správný. Po stránce formální bych ještě modifikoval některé drobnosti. Pokud motivant 2., resp. 3. stupně motivuje jako jediný nějaký další lexém, je tento lexém motivantem 3., resp. 4. stupně. Takový motivát by měl mít zápis >>>(>), nikoli >>>>, srov. některé dvojice, stejně jako lavičiar a lavičiarsky (viz tamtéž). Zde by bylo na místě i rozlišovat homonymní adjektiva a adverbia, neboť adjektivum lavičiarsky by mělo zápis >>>(>), adverbium lavičiarsky – jakožto motivát s jediným motivantem (a tím je právě adjektivum lavičiarsky) – následně zápis >>>>(>).

Co říci na závěr? Autorskému kolektivu okolo doc. PhDr. Miloslavy Sokolové, CSc., se podařil významný kvalitativní skok. Z morfematického slovníku (MSS, 1999) se stal již v plném smyslu slovník morfematicko-slovotvorný. Každý zasvěcený do dění ve slovenské slovotvorbě jistě pozná, že se do slovníku promítly i výsledky celoživotního bádání již zesnulého dlouholetého prešovského univerzitního pedagoga a předního slovenského derivatologa prof. PhDr. Juraje Furdíka, CSc., přestože už nemohl být členem autorského kolektivu. Slovník tak poskytuje obraz o fungování strukturačního a dynamizačního principu v lexiku. Je vidět, že slovotvorný výzkum na Slovensku se obdobnému výzkumu v ČR poněkud vzdaluje, zvláště pokud jde o jeho lexikografické zpracování. Domnívám se, že Slovník koreňových morfém slovenčiny bude nezbytnou lexikografickou příručkou pro každého českého „slovotvůrce“, minimálně do té doby, než vznikne obdobný slovník pro češtinu.

Sokolová, M. – Ološtiak, M. – Ivanová, M. – Šimon, F. – Czéreová, B. –
Vužňáková, K. – Benko, V. – Moško, G.: Slovník koreňových morférov slovenčiny.
Prešov, FF PU 2005, 584 s. ISBN 80-8068-319-0.

Teoretické přístupy k osvojování gramatiky

Autor: Radomila Kotková

Psycholog Filip Smolík, který se specializuje na dětský jazyk a jeho osvojování, představuje ve své monografii přehled současných teoretických přístupů k problematice osvojování mateřského jazyka. V této problematice se spojují zájmy psycholingvistiky a kognitivní psychologie, poznatky mohou být přínosné a inspirativní jak pro studenta psychologie či pedagogiky, tak pro lingvistu a linvodidaktika.

V úvodu Smolík cituje tři základní otázky problematiky osvojování gramatiky, které se týkají 1) vlastního kognitivního systému dítěte 2) mechanismů používaných při osvojování 3) vstupů dále rozvíjejících systém osvojování.

Podle přístupu k těmto otázkám (které se vzájemně ovlivňují) se vyčleňují dvě základní skupiny teorií osvojování jazyka. 1) Teorie „Inside-out“ předpokládají vrozené mechanismy specializované pro jazyk, které obsahují základ jeho struktur (dále je Smolík nazývá také „formálně orientovanými teoriemi“, nebo je známý také termín „nativismus“).

Naopak 2) teorie „outside-in“ nepočítají s vrozenými mechanismy, považují jazyk za převážně naučený (ale ne v mechanickém smyslu jako u behaviorismu-pozn.recenzentky) Podoba gramatiky je podle tohoto modelu ovlivněna ději, ke kterým dochází při používání, zpracování a osvojování jazyka. Smolík z tohoto druhého směru uvádí nejpropracovanější teorii, tzv. Kompetiční model, který vznikl v 80. letech. Studuje jazyk v procesu mluvení a porozumění. Gramatické role (možná bychom mohli tento termín volně spojit s termínem kategorie, ale nepatří sem jen tradičně chápané gramatické kategorie, ale třeba i slovosled) interpretuje funkcionalisticky- jako kategorie s empirickým základem. Je nazván podle procesu kompetice, který je základní procesuální i osvojovací mechanismus. Předpokládá v jazyce tzv. nápovědi, které jsou spojeny s významy a osvojování jazyka je proces osvojování si vazeb mezi nápověďmi a významy. Tento model vychází ze zkoumání kognitivních aktivit pomocí neuronových sítí, takže je podpořen různými experimenty s tímto výpočetním mechanismem. Smolík vzájemně nehodnotí oba základní směry, přesto konstatuje určitou diskutabilnost modelů založených na neuronových sítích (např. problém vymezení vstupu u modelování pomocí neuronových sítí).

Více prostoru je v monografii věnováno formálně orientovaným směrům („Inside-out“). Pro tyto směry jsou východiskem teorie N. Chomského, který formuloval předpoklad vrozeného vybavení (language acquisition device) umožňujícího vytvoření systému, který dovoluje posuzovat gramatickou správnost a nesprávnost vět. Tento předpoklad podporují i argumenty „nedostatečné stimulace“ a „negativní evidence“ (dětem se většinou nedostává zpětná vazba, když udělají chybu, nebo jen v omezené míře, také není dokázáno, že jí skutečně využívají). Také tzv. teorie učitelnosti (learnability theory) matematicky dokázala, že lidské jazyky jsou bez negativní evidence v principu nenaučitelné.

Také termín „univerzální gramatika“ pochází od Chomského. Univerzální gramatika je vlastní všem jazykům a teprve při učení konkrétního jazyka si dítě nastavuje principy a parametry dané tomuto jazyku. Smolík uvádí příklady parametrů a další literaturu, která se parametrům věnuje.

Důležitou otázkou formálně orientovaných teorií (a otázkou kognitivní lingvistiky) je, zda vrozené předpoklady učení jsou specifické pro jazyk – používá se termín „doménová specifická“ (to je jakási oddělenost systému od ostatních kognitivních funkcí-pozn. recenzentky), či zda jejich povaha je obecnější. Pro doménovou specifickou hovoří například argument efektivnosti kognitivních procesů, či „novější objevy a teoretické argumenty, podle kterých je kognitivní aparát biologicky strukturován v mnohem větší míře“ (Fodorovo pojetí modularity, které myslí rozděluje na systémy vstupní (myšlení, jazyk) a centrální (myšlení, analogické a metaforické uvažování)). Dnes se potvrzuje, že gramatická a sémantická stránka jazyka jsou oddělené systémy /viz. problémy afatiků-pozn. recenzentky/. „Vyvrcholením“ těchto teorií je pojetí S. Pinkera, který lidskou schopnost naučit se jazyku přirovnal k instinktu. Podle něj je jazyk samostatný psychický subsystém s vrozenými základy, jehož osvojování se svou vysokou mírou automatickosti podobá instinktivnímu chování.

Dále se Smolík zabývá termínem „Sémantický bootstrapping“ (také od Pinkera), který se vztahuje k samotnému procesu osvojování. Sémantický bootstrapping - to je jakési „nahazování“ gramatiky významem“, které se děje v počátcích jazykového osvojování. Dítě je z porozumění plnovýznamným slovům a mimojazykového kontextu odvodí význam věty a může si odvodit, jak se vyjadřují gramatické kategorie v osvojovaném jazyce.

Smolíkova monografie poskytuje ucelený a systematicky organizovaný vhled na současné teorie osvojování jazyka i s jejich východisky a nejdůležitějšími otázkami. Seznam literatury a označené citace umožňují zájemci o hlubší studium se této problematice dále věnovat.

Filip Smolík: Teoretické přístupy k osvojování gramatiky, Univerzita Hradec Králové: Gaudeamus, Hradec Králové 2007, ISBN 978-80-7041-082-0.

Sociokulturní kompetence ve výuce cizího jazyka a SERR

Autor: Radomila Kotková

Sborník Sociokulturní kompetence ve výuce cizího jazyka a SERR se vztahuje ke konferenci pořádané v červnu 2008 v Poděbradech Ústavem jazykové a odborné přípravy UK. Sborník je vydáván ve spolupráci s univerzitou Ratiboř. Konference se pořádá každoročně a věnuje se otázkám výuky cizích jazyků, především češtině jako cizímu jazyku. Letošním tématem konference byla sociokulturní kompetence a jednotlivé příspěvky se na tento aspekt jazykové kompetence dívají z různých hledisek. Ve sborníku však nejsou příspěvky řazeny tematicky, ale abecedně podle jména autora, ovšem při orientaci nám může pomoci tematický a jmenný rejstřík. Pro tuto recenzi rozdělíme příspěvky do několika okruhů.

Jako první okruh bychom mohli vyčlenit příspěvky orientované teoreticky, které se snaží vymezit termín sociokulturní kompetence a začlenit ho do širších souvislostí. To jsou již tradičně první dva příspěvky od polských bohemistů. M. Balowski (univerzita Poznaň) se zabývá specifikami a etapami mezikulturního komunikačního aktu a pokazuje na to, že moderní globalizace neusnadňuje proces kontaktu kultur, naopak klade před glottodidaktiku nové úkoly. G. Balowska (univerzita Opole) vyzdvihuje nezbytnost spojení výuky jazyka a kultury (chápané holisticky) a konkrétně vymezuje kulturologické okruhy pro různé úrovně výuky češtiny jako CJ. Také v textu Z. Orloš (univerzita Krakov) najdeme tematické okruhy vztahující se k sociokulturní kompetenci, autorka zdůrazňuje pro polského bohemistu důležitost zkoumání vzájemných česko-polských vlivů (a uvádí jejich stručný přehled). Otázce jazykového obrazu světa se věnuje i S. Rylov (Nižegorodská státní univerzita) a uvádí příklady rozdílných syntaktických konstrukcí v češtině a ruštině, které toto ilustrují. Potom přechází k různým způsobům poznávání českých reálií. M. Šikolová (anglicky) z UO v Brně se zabývá klíčovými pojmy sociolingvistiky, různými pohledy na termín sociokulturní kompetence a možnostmi využití tohoto aspektu při testování jazykové kompetence. O testování sociokulturní kompetence na úrovni A1 a A2 pojednává text M. Čadské (ÚJOP UK). Příspěvek J. Šindelářové a M. Hádkové (ÚJEP Ústí nad Labem) komplexně zpracovává téma sociokulturní kompetence a SERR. Představuje tento termín v rámci modelu komunikativní kompetence, jak ho chápe SERR, ukazuje, jak se promítá do Evropského jazykového portfolia i do nových rámcových vzdělávacích programů českého školství, uvádí okruhy znalostí a

dovedností tvořících tuto kompetenci uvedených v SERR (také mimoverbální aspekty, jinde nezmiňované) a zabývá se i metodickými otázkami (čímž zasahuje i do našeho dalšího okruhu příspěvků).

Druhý okruh tvoří příspěvky zaměřené obecně metodicky, které se věnují různým způsobům osvojování sociokulturní kompetence. Sem patří (kromě již výše zmíněných příspěvků polských bohemistů a S.Rylova, které se také zabývají částečně metodikou) například příspěvek K. Vlasákové (ÚJOP UK), E. Roubalové (Pekingská univerzita zahraničních studií) (zaměřeném ale spíše na celkovou podobu jazykové učebnice). Inspirativní je i příspěvek S.Škodové o metafoře ve výuce češtiny jako CJ, dívající se na sociokulturní kompetenci z hlediska kognitivní lingvistiky.

Nejvíce příspěvků ve sborníku se věnuje (podobně jako v minulých letech) konkrétním výukovým programům a učebním materiálům, jsou tedy orientovány také na metodiku, ale v konkrétních (většinou již realizovaných) podmínkách. Problematika sociokulturní kompetence dostává v jednotlivých příspěvcích různý prostor, v některých, bohužel, dost malý. (Příspěvek J.Čemusové (ÚJOP UK) se zabývá spíše specifickou motivací azylantů pro výuku češtiny a zvláštnostmi tohoto výukového programu, P. Hercík (UK) představuje učební prostředí a způsoby práce při e-learningu, ale sociokulturní kompetence je zmíněna jen formálně. L.Mrověcová (Ostravská univerzita) představuje svou učebnici pro rusky mluvící studenty a důraz klade spíše na lexikálně-gramatické stránky.).

O sociokulturní složce ve výuce češtiny pro Rusy referují např. V.Bělousova a N. Vorobjeva z Moskevské státní univerzity, O.Savčenko (Moskevská státní škola mezinárodních vztahů), A.Denščikova (o výuce češtiny na moskevské základní(!) škole 554. inspirované Komenského dílem Orbis pictus). O výuce ruštiny na UO Brno J. Kozlíková.

O výukových programech češtiny pro mediky (texty zaměřené spíše na lexikum a tematické okruhy) více u Ž.Šlemarové (UK) a K.Huškové (UK) (anglicky).

Poslední skupinu textů bychom mohli specifikovat jako zaměřené na speciální problematiku z oblasti sociokulturní kompetence. Např. problémy v interkulturních stycích mezi Čechy a Italy se zabývá J.Sovová (univerzita Benátky). E.Složilová (UO Brno) se představuje (po teoretickém úvodu o modelech komunikativní kompetence)

jazykovou diglosií v arabštině a to, jaké problémy přináší do výuky arabštiny. O podobné problematice - obecné češtině (a jak k tomuto problému přistupuje SERR a popisy češtiny) pojednává R.Kotková (ÚJOP UK). O sociokulturním aspektu pluricentričnosti němčiny M.Odstrčilová (Česká zemědělská univerzita Praha)(německy).

Na výše uvedených okruzích vidíme, že sborník Sociokulturní kompetence ve výuce cizího jazyka a SERR problematiku tohoto méně známého termínu z didaktiky cizích jazyků zkoumá v dostatečné šíři a celistvosti. Najdeme zde obecné charakteristiky a pohledy, stejně jako konkrétní metodické podněty. Obsažené články mohou inspirovat a podpořit práci učitele bohemisty (pro polské, ruské..atd. studenty), ale také rusisty, polonisty, germanisty či romanisty. A přestože to nebylo primárním záměrem (konference a) sborníku, získá čtenář i obširnou představu o různých zahraničních výukových programech češtiny.

Sociokulturní kompetence ve výuce cizího jazyka a SERR, ed.G.Balowska, M.Čadská, Praha- Ratiboř 2008, ISBN 973-80-87238-01-1.

Jezuita Jan Kořínek a Staré paměti kutnohorské

Autor: Ivo Harák

Když se nedávno zesnulý vědec Alexandr Stich usiloval probuditi barokistická studia, neopomínal vždycky zdůraznit, jak mylný je předpoklad, že z literatury českého baroka není co čísti.

Ach ano, je jistě možné z piety, úcty k předkům a tradici listovat v zaprášených foliantech, ale – nepřináší to radost ani potěchu. Setkání s Komenského Labyrintem bylo však pro mne setkáním se současnou literaturou odpovídající na současné problémy (dále se totiž za normalizace téměř již přestavbové).

Chápu-li Komenského jako svého současníka (což mne zároveň zbavuje nutnosti s ním vždy a všude souhlasit – oné povinně frázovité úcty k tradicím a předkům), mohu Jana Kořínka nazvat – poněkud provokativně – spisovatelem postmoderním. Pravda, děje a události jeho Starých pamětí kutnohorských jsou přísně místně (viz už název díla) a časově (za nejzazší mez si autor vybírá – o tom viz dále – rok 1614) lokalizovány. Nicméně: jde o dílko mnohvrstevné – vědecké (historické, etnografické, jazykovědné), populárně-naučné, o určitý typ dobové publicistiky, dílo propagandistické (apologii třetího stavu), dílo umělecké – a to prózu i poezii. Směšující květnatou obraznost barokních parabol s expresí jazyka lidového („Václav,... slavného otce nepodařilé dítě a ve všech věcech, krom žrádla a pití, lenivý.“).

Konečně jde o dílo alespoň rámcově konstruované na způsob Gesamtkunstwerku; něco jsme už naznačili výše, zde tedy dopovězme cosi o vizuálnosti představ páně autorových a hudebnosti jeho veršů (která tolik okouzila básníka Zdeňka Rotrekla), o tom, že Kořínkovy představy našly svůj odraz ve výtvarném doprovodu Starých pamětí a jeho básně že byly později zhudebněny, že se Staré paměti kutnohorské dokonce staly podkladem dramatické scény Hora Kutna novým Horoslava pavuňkem potěšená.

-Kdyby se ovšem jezuita Jan Kořínek nenarodil 12. 2. 1626 v Čáslavi a nezemřel 12. 8. 1680 v Praze a kdyby Staré paměti kutnohorské (koncipované mj. jako součást dobové polemiky, kdo má býti po Praze druhým městem království /za Plzeň tehdy svými Dějinami města Plzně – kéž se také dočkají novodobého vydání! – „bojuje“

jezuita J. Tanner/), jedno ze stěžejních děl balbínovského barokního vlasteneckého dějepisu, nevyšlo už v r. 1675.

Doprovodný komentář (rozsahem i obsahem zvící monografie) v zatím posledním novodobém vydání o nich poprávu praví: „Dílo předkládané zde čtenáři z přelomu druhého a třetího tisíciletí... téměř neznámé, a přitom nikdy z horizontu českého vzdělanectva nezmizelo úplně, třebaže v některých obdobích žilo v podvědomí spíše jen jako kuriozita... Cílem tohoto vydání je představit Kořínkovy Staré paměti kutnohorské jako dílo zaujímavější spolu s Labyrintem Komenského místo na vrcholu hodnotové pyramidy české umělecké prózy 17. století a i jako jedno z nejvýznamnějších a nejučinnějších děl staršího českého písemnictví vůbec.“

Kořínek neidealizuje – ke své současnosti se vztahuje apoziopozí (čím více něco přecházíme okázalým mlčením, tím více na to – resp. jeho /negativní/ vlastnosti upozorňujeme) – ani se zcela nezabývá determinace prostředím, z něhož pochází a v němž žije (a pro něj je náboženská tolerance – což samozřejmě neplatí jenom pro prostředí katolické – věcí nemyslitelnou). Nesmíme smlčet ani Kořínkův (opět dobově a místně podmíněný) antisemitismus: „Všudy Žid je škodlivý, při horním pak měšťě právě záhubný.“

Zdánlivě kontroverzní (škodící Kořínkovi jak u pozitivistů tak u marxistů) obraz Žižky a husitů vychází však spíše z pozic barokního realismu – z potřeby nazývat věci pravými jmény: „... zlé paměti Jan Žižka z Trocnova po smutné Pražanů a Horníků u Malešova porážce Horu Kutnu s dráby svými oblehl, mocně dobyl, co živého zastal, to mečem pohubil a posledně město v prach a popel obrátil.“

Kořínek nemá klapky na očích – ani tehdy, má-li pochváliti ideového protivníka a jeho práci: Je-li pro Staré paměti kutnohorské nejvyšší autoritou Hájkova kronika, berou si přece také z Veleslavína či Pavla Stránského („Mistr Pavel Stránský, českých historiků včelička.“). Na str. 271 dokonce Horoslav k Rudmilovi praví: „Radím pánu, aby si knížku od Pavla Stránského sepsanou a Respublika Bojomiæ nazvanou objednal.“ –Do obrazu barokního kněze, vědce, literáta a vlastence patří tedy jazuité vydávající Komenského i jezuita Kořínek doporučující k četbě v Čechách tehdy sice zakázanou, ale také zjevně dostupnou knihu zatvrzelého a bojovného utrakvisty. Tak mocně se doba temna lišila od časů jistěže kulturnějšího a osvícenějšího století dvacátého!

-A tu mne napadá, že bych po oslím můstku ironie mohl dojít až k ironii Kořínkově. Ba, jestliže některé z básní v knize obsažených předjímají až poetiku Palivcovu, blíží se tato ironie (tím, jak je téměř nezřetelná – o to více pak bodající) přístupu Durychovu. Co doklad nabízím relaci o Kašparu Fifkovi („ač k pěti bohatým vdovám přiznáním nemálo vlny stříbrné nastříhal, nejvíce však trejbovejmi kožemi vyhandloval“) i anekdotu o Janu Máslníkovi („Pročež často horským synkům sliboval, že chce jim na památku pěkný klenot před svou smrtí ještě darovati. Když pak od nich častěji byl nutkán, aby svému slibu zadost učinil, dal v šatlavě dubovou kládu udělati, aby ji pro své vejstupky užívali: kterážto až podnes... od svého autora maslníce slove.“).

K následováníhodným rysům Kořínkovým patří vědomí závaznosti tradice – psané (včetně tehdy ještě obecně neznámé úcty k památkám: „Naučme se..., jak jest dobrá věc starých pamětí nezavrhovati, do kupeckých krámů na kornoutky jich nedávati, nýbrž jako zlata a stříbra sobě jich vážiti.“) i žité („Boha svého ctíti, pravou jeho víru zastávati, vyvolené boží milovati a z naděje věčného spasení ze statečků nám od Boha propůjčených záduším, žáčkům a chudým dobře činiti se naučíme.“).

-Na rozdíl od etického (a estetického) relativismu postmoderny nepostrádá tedy Kořínkovo dílo onoho pevného bodu.

Možná právě proto může o to důležitěji a důkladněji promlouvat ku člověku stojícímu na počátku jedenadvacátého století. „Buď práv dělníku i králi...“ Jenom, zda jsme s vědomím určité společenské (a duchovní) hierarchie a dalšími bezvýznamnými věcmi (jako jsou Bůh, víra, vědomí povinnosti a odpovědnosti) nepohřbili také veškeré důvody pro to, abychom byli právi komukoli jinému krom sebe. Čtěme tedy Kořínkova obzvláště pozorně: je nelehký, nemódní, Je stejně současný jako Březina, Havlíček, Mácha, Bridel, Alexandreis a Proglas.

Jan Kořínek: Staré paměti kutnohorské, NLN, Praha; ediční příprava, komentář, vysvětlivky a rejstříky Alexandr Stich a Radek Lunga, vědecká redakce Jan Kolár, 612 stran, cena 375,- Kč